

Dostosowanie Wymagań Edukacyjnych

Spis treści:

1. UCZEŃ ZE SPECYFICZNYMI PROBLEMAMI W UCZENIU SIĘ

1.1 Dyskalkulia

1.2 Dysgrafia

1.3 Dysleksja

2. UCZEŃ Z INTELIGENCJĄ NIŻSZĄ NIŻ PRZECIĘTNA

3. UCZEŃ Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

4. UCZEŃ Z AUTYZMEM

5. UCZEŃ Z ZESPOŁEM ASPERGERA

6. UCZEŃ SŁABOSŁYSZĄCY

7. UCZEŃ SŁABOWIDZĄCY

8. UCZEŃ Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ RUCHOWĄ

9. UCZEŃ Z AFAZJĄ

1. UCZEŃ ZE SPECYFICZNYMI PROBLEMAMI W UCZENIU SIĘ

Zgodnie z zapisem zawartym w [ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe](#), przez specyficzne trudności w uczeniu się, należy rozumieć: *trudności w uczeniu się odnoszące się do uczniów w normie intelektualnej, którzy mają trudności w przyswajaniu treści nauczania, wynikające ze specyfiki ich funkcjonowania percepcyjno-motorycznego i poznawczego nieuwarunkowane schorzeniami neurologicznymi.*

Generalnie przyjmuje się, że chodzi tu o:

- dysgrafię: trudności w opanowaniu kształtnego, czytelnego pisma o zadowalającym poziomie graficznym;
- dysortografię: trudności w opanowaniu poprawnej pisowni, zgodnej z regułami ortograficznymi danego języka;
- dysleksję: izolowane trudności w czytaniu, bez towarzyszących im innych zaburzeń rozwoju umiejętności szkolnych;
- dyskalkulię: trudności w uczeniu się matematyki. Uczniowie z dyskalkulią nie są w stanie osiągnąć adekwatnego do swojego wieku rozwojowego poziomu biegłości w procesach matematycznych, pomimo iż mają iloraz inteligencji w normie, wychowują się w sprzyjających warunkach edukacyjnych, mają odpowiedni poziom motywacji do nauki i nie występują u nich żadne zaburzenia emocjonalne.

1.1 Dyskalkulia, czyli trudności w liczeniu

Oceniamy przede wszystkim tok rozumowania, a nie techniczną stronę liczenia. Zły wynik końcowy wcale nie świadczy o tym, że dziecko nie rozumie zagadnienia. Dostosowanie wymagań będzie więc dotyczyło tylko formy sprawdzenia wiedzy poprzez koncentrację na prześledzeniu toku rozumowania w danym zadaniu i jeśli jest on poprawny - wystawieniu uczniowi oceny pozytywnej.

Symptomy trudności:

- problemy ze zrozumieniem pojęcia liczby. Szczególne trudności w przekraczaniu progu dziesiętkowego;
- nieumiejętność wykonywania elementarnych działań na materiale liczbowym (dodawania, odejmowania, dzielenia, mnożenia);
- problemy z wyobrażeniem sobie liczebności i wielkości (np. podczas gier planszowych przeliczanie za każdym razem ilości oczek na kostce, trudność z ustaleniem czy 4 domy, to tyle samo co 4 klocki – domy są większe od klocków więc nie może tu być równości);
- brak zrozumienia pozycyjnego systemu liczbowego (tysiąc dwa to 1000 2);
- błędne odczytywanie liczb wskutek przestawiania cyfr w ich obrębie (16, to 61), odwracanie symboli graficznych (mylenie 2 z 5, 6 z 9 itp.), niedostrzeganie drobnych różnic między cyframi (1 i 7, 8 i 9);
- brak automatyzacji procesu liczenia (obliczanie za każdym razem podstawowych działań (2x3, 4x5 itp.);
- problemy z szacowaniem (podawaniem przybliżonego wyniku bez liczenia);
- mylenie osi (x, y);
- brak umiejętności zastosowania wyuczonego algorytmu do nowego zadania;

- ogólne problemy w dedukcji, rozumowaniu, analizowaniu i wyciąganiu wniosków z działań matematycznych;
- problemy w opanowaniu pojęcia czasu, z opanowaniem terminologii i jednostek czasowych;
- problemy ze zrozumieniem znaczenia jednostek (1 m, to mniej niż 10 cm);
- problemy w posługiwaniu się pieniędzmi (sumowanie, obliczanie reszty itp.);
- problemy z odczytywaniem skal, legend na mapie, rozkładów jazdy, planów;
- trudności z rozumieniem chronologii dat;
- trudności z odczytywaniem grafów i diagramów;
- kłopoty z porównywaniem figur i ich cech tj. położenia, proporcji wielkości, odległości, głębokości.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- ukazywanie przydatności matematyki w życiu codziennym;
- nauczanie polisensoryczne - używanie pomocy dydaktycznych angażujących wszystkie zmysły (rysunki, tabele, schematy, mapy myślowe, haki pamięciowe, podkreślanie najważniejszych informacji, werbalizowanie, używanie kolorów, symboli graficznych itp.);
- uczenie szacowania;
- ćwiczenie liczenia pamięciowego;
- nakłanianie do "głośnego myślenia" podczas rozwiązywania zadań;
- łączenie wiedzy w logiczną całość, dzielenie jej na porcje łatwo przyswajalne dla ucznia;
- unikanie oceniania metody, którą uczeń dochodzi do wyniku, nawet jeśli jest "okrężna";
- zachęcanie do prowadzenia specjalnej książki matematycznej (kolor, rymowanki, mnemoniki, obrazki) do zapisywania ważnych terminów, technik liczenia i myślenia matematycznego, wzorów.

1.2 Dysgrafia, czyli brzydkie, nieczytelne pismo

Dostosowanie wymagań będzie dotyczyło formy sprawdzania wiedzy, a nie treści. Wymagania merytoryczne, co do oceny pracy pisemnej powinny być ogólne, takie same, jak dla innych uczniów, natomiast sprawdzenie pracy może być niekonwencjonalne. Np., jeśli nauczyciel nie może przeczytać pracy ucznia, może go poprosić, aby uczynił to sam lub można go przepytac ustnie z tego zakresu materiału. Może też skłaniać ucznia do pisania drukowanymi literami lub na komputerze.

Dysortografia, czyli trudności z poprawną pisownią pod względem ortograficznym, fonetycznym, interpunkcyjnym itd.

Dostosowanie wymagań znowu dotyczy głównie formy sprawdzania i oceniania wiedzy z tego zakresu. Zamiast klasycznych dyktand można robić sprawdziany polegające na uzasadnianiu pisowni wyrazów, odwołując się do znajomości zasad ortograficznych oceniać odrębnie merytoryczną stronę pracy i odrębnie poprawność pisowni, nie wpisując tej drugiej oceny do dziennika. W żadnym wypadku dysortografia nie uprawnia do zwolnienia ucznia z nauki ortografii i gramatyki.

1.3 Dysleksja, czyli trudności w czytaniu przekładające się często również na problemy ze zrozumieniem treści

Dostosowanie wymagań w zakresie formy może nastąpić głównie w klasach młodszych, gdzie programowo jest sprawdzana umiejętność czytania. Widząc trudności dziecka nauczyciel może odpytać go z czytania na osobności, a nie przy całej klasie, nie będzie też zadawał do domu obszernych tekstów do opanowania.

W klasach starszych problem jest bardziej złożony, gdyż nauka opiera się tu na założeniu, że dziecko umie już sprawnie czytać. Uczeń ma, zatem niewielkie pole manewru. W zasadzie jedyne, co może zrobić, to więcej czasu poświęcać na naukę, korzystać z audiobooków lub sfilmowanych lektur, czy materiałów.

Zdiagnozowanie dysleksji nie daje nauczycielowi możliwości obniżenia wymagań jakościowych. Uczniowie z tą dysfunkcją mają co najmniej przeciętną sprawność intelektualną i w przyszłości będą zapewne zdawać maturę, a ta, aby zachować swoją rangę, musi mieć odpowiedni, co najmniej przeciętny, poziom wymagań.

Ogólne zasady postępowania z uczniem z dysleksją rozwojową

1. **Unikać głośnego odpytywania z czytania przy całej klasie;** wskazówka ta dotyczy przede wszystkim dzieci młodszych. Jeśli nauczycielowi dla oceny umiejętności ucznia niezbędne jest głośne czytanie, należy przeprowadzić je na przerwie, po zakończeniu lekcji;
2. **Ograniczać czytanie obszernych lektur do rozdziałów istotnych** ze względu na omawianą tematykę, akceptować korzystanie z nagrań fonicznych, w wyjątkowych przypadkach z ekranizacji, jako uzupełnienia samodzielnie przeczytanych rozdziałów;
3. **Kontrolować stopień zrozumienia samodzielnie przeczytanych przez ucznia poleceń,** szczególnie podczas sprawdzianów (wolne tempo czytania, słabe rozumienie jednorazowo przeczytanego tekstu może uniemożliwić wykazanie się wiedzą z danego materiału);
4. Ze względu na wolne tempo czytania lub/i pisania **zmniejszyć ilość zadań (poleceń) do wykonania** w przewidzianym dla całej klasy czasie lub wydłużyć czas pracy dziecka. Formy te należy stosować zamiennie - uczeń pozostawiony w klasie dłużej niż rówieśnicy, narażony na komentarze z ich strony sam zacznie rezygnować z dodatkowego czasu;
5. **Ograniczać teksty do czytania i pisania na lekcji do niezbędnych notatek,** których nie ma w podręczniku; jeśli to możliwe dać dziecku gotową notatkę do wklejenia. Zalecenie to jest szczególnie istotne w przypadku dzieci małych lub starszych, u których stwierdzono dysgrafię;
6. **Pisemne sprawdziany powinny ograniczać się do sprawdzanych wiadomości,** wskazane jest, zatem stosowanie testów wyboru, zdań niedokończonych, tekstów z lukami – pozwoli to uczniowi skoncentrować się na kontrolowanej tematyce, a nie na poprawności pisania;
7. **Wskazane jest preferowanie wypowiedzi ustnych.** Sprawdzanie wiadomości powinno odbywać się często i dotyczyć krótszych partii materiału. Pytania kierowane do ucznia powinny być precyzyjne;
8. **W przedmiotach ścisłych** podczas wykonywania ścisłych operacji wymagających wielokrotnych przekształceń, należy umożliwić dziecku ustne skomentowanie wykonywanych działań. **W ocenie pracy ucznia wskazane jest uwzględnienie poprawności toku rozumowania, a nie tylko prawidłowości wyniku końcowego.** W przypadku prac pisemnych z przedmiotów ścisłych i im pokrewnych, nauczyciel powinien zwrócić uwagę na graficzne rozplanowanie sprawdzianów – pod treścią zadania powinno być wolne miejsce na rozwiązanie. Pozwoli to uniknąć niepotrzebnych pomyłek przy przepisywaniu zadań na inną stronę np. gubienia, mylenia znaków, cyfr, symboli, tak charakterystycznych dla dzieci z dysleksją;
9. **Materiał programowy** wymagający znajomości wielu wzorów, symboli, przekształceń można podzielić na mniejsze partie. Tam, gdzie jest taka możliwość, pozwolić na korzystanie z gotowych wzorów, tablic itp.;
10. **Unikać wrywania do odpowiedzi.** Jeśli to możliwe uprzedzić ucznia (na przerwie lub na początku lekcji), że będzie dzisiaj pytany. W ten sposób umożliwiamy dziecku przypomnienie wiadomości, skoncentrowaniu się, a także opanowanie zapięcia emocjonalnego często blokującego wypowiedź;

11. **Dobrze jest posadzić dziecko blisko nauczyciela**, dzięki temu zwiększy się jego koncentracja uwagi, ograniczeniu ulegnie ilość bodźców rozpraszających, wzrośnie bezpośrednia kontrola nauczyciela, bliskość tablicy pozwoli zmniejszyć ilość błędów przy przepisywaniu;
12. **Złagodzić kryteria wymagań z języków obcych**. Uczeń mający problemy z opanowaniem ojczystego języka prawie zawsze ma trudności z mówieniem, rozumieniem, czytaniem i pisanem w języku obcym;
13. **Podczas oceny prac pisemnych nie uwzględniać poprawności ortograficznej lub oceniać ją opisowo**. Należałoby pozwolić uczniom na korzystanie ze słowników ortograficznych podczas pisania wypracowań, prac klasowych.
Postępy w zakresie ortografii sprawdzać za pomocą dyktand z komentarzem, okienkiem ortograficznym, pisania z pamięci. Zakres sprawdzianu powinien obejmować jeden rodzaj trudność ortograficznych - umożliwi to skoncentrowanie się na zagadnieniu, tym samym zmniejszając ilość błędów i dając poczucie sukcesu;
14. **W przypadku uczenia z dysgrafią wskazane jest akceptowanie pisma drukowanego**, pisma na maszynie, komputerze, zwłaszcza prac obszernych (wypracowań, referatów). Nie należy również oceniać estetyki pisma, np. w zeszytach. Jeśli pismo dziecka jest trudne do odczytania, można zamienić pracę pisemną na wypowiedź ustną
15. Bazować na **polisensorycznych** (angażujących wszystkie zmysły) metodach nauczania.
16. **Przekazywać uczniom spostrzeżenia** na temat ich pracy. Zauważać zrobione postępy.
17. Systematycznie **przeglądać zeszyty**.
18. **Zezwolić na pisanie ołówkiem**, aby uczeń mógł łatwiej poprawiać błędy.

Nauczyciel powinien znać dobrze specyfikę problemu dysleksji, dysortografii i dysgrafii, ponieważ umożliwi mu to rozumienie problemów dziecka i sprzeczności, np. między dobrą znajomością faktów historycznych, a trudnościami z ich chronologicznym uporządkowaniem, wiedzą z zakresu geografii, a niemożnością zorientowania się na mapie, wielokrotnym przepisywaniem tego samego tekstu w ramach poprawy pracy klasowej, a popełnianiem podczas przepisywania coraz to nowych błędów, czytaniem wielu książek, a popełnianiem błędów ortograficznych w często powtarzających się wyrazach, łądnego przepisywania kilkunastu linijek, a bazgraniem w dalszej części kartki zeszytu, dobrego słuchu muzycznego a niemożnością nauczenia się czytania nut, itp.

JĘZYK POLSKI

Symptomy trudności:

- trudności w opanowaniu techniki czytania tj.: głoskowanie, sylabizowanie, przekręcanie wyrazów, domyślanie się, wolne lub nierówne tempo, pauzy, nie zwracanie uwagi na interpunkcję;
- niepełne rozumienie treści tekstów i poleceń, uboższe słownictwo;
- trudności w pisaniu, szczególnie ze słuchu, liczne błędy np.: mylenie z-s, d- t, k -g;
- błędy w zapisywaniu zmiękczeń, głosek i- j;
- błędy w zapisywaniu głosek nosowych ą - om, ę – em;
- opuszczanie, dodawanie, przestawianie, podwajanie liter i sylab;
- błędy gramatyczne w wypowiedziach ustnych i pisemnych;

- trudności w formułowaniu wypowiedzi pisemnych na określony temat;
- trudności w uczeniu się ze słuchu na lekcji, korzystaniu z wykładów, zapamiętywaniu, rozumieniu poleceń złożonych, instrukcji;
- trudności z zapamiętaniem liter alfabetu, mylenie liter podobnych kształtem l-t-ł;
- mylenie liter zbliżonych kształtem, lecz inaczej ułożonych w przestrzeni b-d-g-p, w-m;
- opuszczanie drobnych elementów graficznych liter (kropki, kreski);
- błędy w przepisywaniu i pisaniu z pamięci;
- nieprawidłowe trzymanie przyborów do pisania;
- wolne tempo pisania, męczliwość ręki;
- niekształtne litery, nieprawidłowe łączenia - obniżona czytelność pisma;
- nieumiejętność zagospodarowania przestrzeni kartki.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- nie wymagać, by uczeń czytał głośno przy klasie nowy tekst, wskazywać wybrane fragmenty dłuższych tekstów do opracowania w domu i na nich sprawdzać technikę czytania;
- dawać więcej czasu na czytanie tekstów, poleceń, instrukcji, szczególnie podczas samodzielnej pracy lub sprawdzianów, w miarę potrzeby pomagać w ich odczytaniu;
- starać się w miarę możliwości przygotowywać sprawdziany i kartkówki w formie testów;
- czytanie lektur szkolnych lub innych opracowań rozłożyć w czasie, pozwalać na korzystanie z książek "mówionych";
- raczej nie angażować do konkursów czytania;
- uwzględniać trudności w rozumieniu treści, szczególnie podczas samodzielnej pracy z tekstem, dawać więcej czasu, instruować lub zalecać przeczytanie tekstu wcześniej w domu;
- częściej sprawdzać zeszyty szkolne ucznia, ustalić sposób poprawy błędów, czuwać nad wnikliwą ich poprawą, oceniać poprawność i sposób wykonania prac;
- dać uczniowi czas na przygotowanie się do pisania dyktanda poprzez podanie mu trudniejszych wyrazów, a nawet wybranych zdań, które wystąpią w dyktandzie; można też dawać teksty z lukami lub pisanie z pamięci;
- dyktanda sprawdzające można organizować indywidualnie;
- błędów nie omawiać wobec całej klasy;
- w przypadku trudności w redagowaniu wypowiedzi pisemnych uczyć tworzenia schematów pracy, planowania kompozycji wypowiedzi (wstęp, rozwinięcie, zakończenie);
- pomagać w doborze argumentów, jak również odpowiednich wyrażeń i zwrotów;
- nie obniżać ocen za błędy ortograficzne i graficzne w wypracowaniach;
- podać uczniom jasne kryteria oceny prac pisemnych (wiedza, dobór argumentów, logika wywodu, treść, styl, kompozycja itd.);
- dawać więcej czasu na prace pisemne, sprawdzać, czy uczeń skończył notatkę z lekcji, w razie potrzeby skracać wielkość notatek;
- przypadku trudności z odczytaniem pracy odpytać ucznia ustnie;
- pozwalać na wykonywanie prac na komputerze;
- usprawniać zaburzone funkcje - zajęcia korekcyjno-kompensacyjne.

MATEMATYKA, FIZYKA, CHEMIA

Symptomy trudności:

- nieprawidłowe odczytywanie treści zadań tekstowych;
- niepełne rozumienie treści zadań, poleceń;
- trudności z wykonywaniem działań w pamięci, bez pomocy kartki;
- problemy z zapamiętywaniem reguł, definicji, tabliczki mnożenia;
- problemy z opanowaniem terminologii (np. nazw, symboli pierwiastków i związków chemicznych);
- błędne zapisywanie i odczytywanie liczb wielocyfrowych (z wieloma zerami i miejscami po przecinku);
- przestawianie cyfr (np. 56-65);
- nieprawidłowa organizacja przestrzenna zapisu działań matematycznych, przekształcania wzorów;
- mylenie znaków działań, odwrotne zapisywanie znaków nierówności;
- nieprawidłowe wykonywanie wykresów funkcji;
- trudności z zadaniami angażującymi wyobraźnię przestrzenną w geometrii;
- niski poziom graficzny wykresów i rysunków, nieprawidłowe zapisywanie łańcuchów reakcji chemicznych.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- naukę tabliczki mnożenia, definicji, reguł wzorów, symboli chemicznych rozłożyć w czasie, często przypominać i utrwalać;
- nie wrywać do natychmiastowej odpowiedzi, przygotować wcześniej zapowiedzią, że uczeń będzie pytany
- w trakcie rozwiązywania zadań tekstowych sprawdzać, czy uczeń przeczytał treść zadania i czy prawidłowo ją zrozumiał, w razie potrzeby udzielać dodatkowych wskazówek;
- w czasie sprawdzianów zwiększyć ilość czasu na rozwiązanie zadań;
- można też dać uczniowi do rozwiązania w domu podobne zadania;
- uwzględniać trudności związane z myleniem znaków działań, przestawianiem cyfr, zapisywaniem reakcji chemicznych itp.;
- materiał sprawiający trudność dłużej utrwalać, dzielić na mniejsze porcje;
- oceniać tok rozumowania, nawet gdyby ostateczny wynik zadania był błędny, co wynikać może z pomyłek rachunkowych;
- oceniać dobrze, jeśli wynik zadania jest prawidłowy, choćby strategia dojścia do niego była niezbyt jasna, gdyż uczniowie dyslektyczni często prezentują styl dochodzenia do rozwiązania niedostępny innym osobom, będący na wyższym poziomie kompetencji.

GEOGRAFIA, BIOLOGIA, HISTORIA

Symptomy trudności:

- trudności z zapamiętywaniem nazw geograficznych, terminologii z biologii i chemii (dłuższe nazwy, nazwy łacińskie), nazwisk z historii;
- trudności z opanowaniem systematyki (hierarchiczny układ informacji);

- zła orientacja w czasie (chronologia, daty);
- trudności z czytaniem i rysowaniem map geograficznych i historycznych;
- trudności z orientacją w czasie i w przestrzeni (wskazywanie kierunków na mapie i w przestrzeni, obliczanie stref czasowych, położenia geograficznego, kąta padania słońca itp.);
- problemy z organizacją przestrzenną schematów i rysunków;
- trudności z zapisem i zapamiętaniem łańcuchów reakcji biochemicznych.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- uwzględniać trudności z zapamiętywaniem nazw, nazwisk, dat;
- w czasie odpowiedzi ustnych dyskretnie wspomagać, dawać więcej czasu na przypomnienie, wydobyć z pamięci nazw, terminów, dyskretnie naprowadzać;
- częściej powtarzać i utrwalać materiał;
- podczas uczenia stosować techniki skojarzeniowe ułatwiające zapamiętywanie;
- wprowadzać w nauczaniu metody aktywne, angażujące jak najwięcej zmysłów (ruch, dotyk, wzrok, słuch), używać wielu pomocy dydaktycznych, urozmaicać proces nauczania;
- zróżnicować formy sprawdzania wiadomości i umiejętności tak, by ograniczyć ocenianie na podstawie pisemnych odpowiedzi ucznia;
- przeprowadzać sprawdziany ustne z ławki, niekiedy nawet odpytywać indywidualnie często oceniać prace domowe

MUZYKA, PLASTYKA, WYCHOWANIE FIZYCZNE, TECHNIKA

Symptomy trudności:

- trudności z czytaniem nut, odtwarzaniem rytmu, śpiewaniem, tańczeniem;
- trudności z rysowaniem (rysunek schematyczny, uproszczony) i organizacją przestrzenną prac plastycznych;
- obniżony poziom wykonania prac plastycznych i technicznych (dobra własna inwencja twórcza i wyobraźnia);
- mylenie prawej i lewej strony;
- trudności z opanowaniem układów gimnastycznych (sekwencje ruchowe zorganizowane w czasie i przestrzeni);
- trudności w bieganiu, ćwiczeniach równoważnych;
- trudności w opanowaniu gier wymagających użycia piłki (siatkówka, koszykówka, tenis ziemny i stołowy, itp.);
- niechęć do uprawiania sportów wymagających dobrego poczucia równowagi (deskorolka, narty, snowboard).

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- zawsze uwzględniać trudności ucznia;
- w miarę możliwości pomagać, wspierać, dodatkowo instruować, naprowadzać, pokazywać na przykładzie;
- dzielić dane zadanie na etapy i zachęcać do wykonywania małych krokami;
- nie zmuszać na siłę do śpiewania, czy wykonywania ćwiczeń sprawiających uczniowi trudność;
- dawać więcej czasu na opanowanie danej umiejętności, cierpliwie udzielać instruktażu;
- nie krytykować, nie oceniać negatywnie wobec klasy;

- podczas oceniania brać przede wszystkim pod uwagę stosunek ucznia do przedmiotu, jego chęci, wysiłek, przygotowanie do zajęć w materiały, niezbędne pomoce itp.;
- włączać do rywalizacji tylko tam, gdzie uczeń ma szansę.

JEZYKI OBCE

Symptomy trudności:

- trudności z zapamiętaniem słówek, struktur gramatycznych;
- problemy z budowaniem wypowiedzi ustnych;
- trudności z rozumieniem i zapamiętywaniem tekstu mówionego lub nagranych na taśmę;
- problemy z odróżnianiem słów podobnie brzmiących;
- błędy w pisaniu- trudności z odróżnianiem wyrazów podobnych- gubienie drobnych elementów graficznych, opuszczanie i przestawianie liter;
- trudności z poprawnym pisaniem, pomimo dobrych wypowiedzi ustnych;
- kłopoty z zapisem wyrazów w poprawnej formie gramatycznej;
- gubienie drobnych elementów graficznych, opuszczanie i przestawianie liter;
- trudności z poprawnym pisaniem, pomimo dobrych wypowiedzi ustnych;
- kłopoty z zapisem wyrazów w poprawnej formie gramatycznej.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- dawać łatwiejsze zadania;
- nie wyrywać do natychmiastowej odpowiedzi, dawać więcej czasu na zastanowienie się i przypomnienie słówek, zwrotów;
- dawać więcej czasu na opanowanie określonego zestawu słówek;
- w fazie prezentacji leksyki zwolnić tempo wypowiedzianych słów i zwrotów, a nawet wypowiadać je przesadnie poprawnie;
- można pozwolić na korzystanie z dyktafonu podczas lekcji;
- nowe wyrazy objaśniać za pomocą polskiego odpowiednika, w formie opisowej, podania synonimu, antonimu, obrazka, tworzenia związku z nowym wyrazem;
- w zapamiętywaniu pisowni stosować wyobrażenie wyrazu, literowanie, pisanie palcem na ławce, pisanie ze zróżnicowaniem kolorystycznym liter;
- przy odczytywaniu tekstu przez nauczyciela pozwalać na korzystanie z podręcznika;
- w nauczaniu gramatyki można stosować algorytmy w postaci graficznej wykresów, tabeli, rysunków;
- podczas prezentacji materiału zestawiać zjawiska gramatyczne języka polskiego ze zjawiskami gramatycznymi charakterystycznymi dla języka obcego;
- prowadzić rozmówki na tematy dotyczące uczniów;
- dawać więcej czasu na wypowiedzi ustne i prace pisemne;
- liberalnie oceniać poprawność ortograficzną i graficzną pisma;
- oceniać za wiedzę i wysiłek włożony w opanowanie języka, kłaść większy nacisk na wypowiedzi ustne.

2. UCZEŃ Z INTELIGENCJĄ NIŻSZĄ NIŻ PRZECIĘTNA

Uczniowie z inteligencją niższą niż przeciętna (70-84 w skalach Wechslera) stanowią 14% populacji szkolnej. Uzyskują oni słabe wyniki w nauce, pomimo dużego własnego nakładu pracy a niekiedy nawet, mimo intensywnej stymulacji rozwoju.

Największe trudności mają w rozumowaniu i logicznym myśleniu we wszystkich jego formach i przejawach. Poziom ich rozwoju słowno-pojęciowego odpowiada wcześniejszej fazie rozwojowej.

W szczególności uczniowie ci mają problemy z :

- o wewnętrzną organizacją nowo nabytej wiedzy i integrowaniem jej z już posiadaną (stąd wolne tempo uczenia się);
- o generalizowaniem wiedzy oraz wykorzystywaniem jej w różnych dziedzinach;
- o opanowaniem materiału o charakterze abstrakcyjnym (ze względu na bardzo słabą pamięć krótkotrwałą dzieci te zdecydowanie łatwiej pracują i uczą się na materiale konkretnym);
- o umiejętnością myślenia przyczynowo-skutkowego;
- o dokonywaniem porównań między zbiorami (różnicowanie i szukanie podobieństw);
- o umiejętnością odróżniania cech istotnych od nieistotnych;
- o dokonywaniem uogólnień, szczególnie o charakterze werbalnym.

Myślenie tych dzieci charakteryzuje: konkretyzm i mała samodzielność. Często uczą się "na pamięć" bez zrozumienia treści.

Ich trudności nasilają się wraz z pokonywaniem kolejnych poziomów edukacji. Wykształcenie wyższe jest dla nich w zasadzie nieosiągalne (tzn. było nieosiągalne dopóki nie powstało tak wiele prywatnych szkół wyższych).

W przypadku tych dzieci konieczne jest dostosowanie zarówno w zakresie formy, jak i treści wymagań. Nie kwalifikują się do szkoły specjalnej dla upośledzonych umysłowo, a program szkoły ogólnodostępnej jest dla nich trudny, a przede wszystkim zbyt szybko realizowany. W zasadzie tylko w tej grupie uczniów możemy mówić o obniżeniu wymagań pamiętając jednak, że obniżenie kryteriów jakościowych nie może zejść poniżej podstawy programowej.

Ogólne wymagania co do formy :

- o omawianie niewielkich partii materiału i o mniejszym stopniu trudności;
- o pozostawianie więcej czasu na jego utrwalenie;
- o podawanie poleceń w prostszej formie;
- o unikanie trudnych, czy bardzo abstrakcyjnych pojęć;
- o częste odwoływanie się do konkretnego, przykładu;
- o unikanie pytań problemowych, przekrojowych;
- o wolniejsze tempo pracy;
- o szerokie stosowanie zasady pogłębienia;
- o odrębne instruowanie dzieci;
- o zadawanie do domu tyle, ile dziecko jest w stanie wykonać samodzielnie.

Symptomy trudności:

- słabe oceny pomimo starań i wysiłków ucznia;
- trudności w czytaniu i pisaniu (trudności z kojarzeniem określonych dźwięków - głosek, z odpowiadającymi im symbolami - literami);
- trudności w rozumieniu czytanych treści;
- trudności w samodzielnym wypowiedzaniu się, formułowaniu wniosków i sądów, w uogólnianiu, myśleniu symbolicznym (abstrakcyjnym);
- niski poziom rozwoju słowno - pojęciowego (odpowiada wcześniejszej fazie rozwoju);
- ubogie słownictwo, wadliwa struktura gramatyczna wypowiedzi ustnych i pisemnych;
- słabsza sprawność manualna (rysunki, pismo mają niski poziom graficzny);
- słaba umiejętność stosowania konwencjonalnych sposobów zapamiętywania/
- duże problemy z przywoływaniem z pamięci odległych partii materiału (słaba pamięć długotrwała, operacyjna)/
- trudności z selekcją i wychwyceniem myśli przewodniej w długich tekstach/
- wolne tempo procesów umysłowych i działania.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- zmniejszanie ilości, stopnia trudności i obszerności zadań;
- dzielenie materiału na mniejsze partie, wyznaczanie czasu na ich opanowanie i odpytywanie;
- wydłużanie czasu na odpowiedź, przeczytanie lektury;
- wprowadzanie dodatkowych środków dydaktycznych np. ilustracje, ruchomy alfabet;
- odwoływanie się do znanych sytuacji z życia codziennego;
- formułowanie pytań w formie zdań o prostej konstrukcji powołujących się na ilustrujące przykłady;
- częste podchodzenie do ucznia w trakcie samodzielnej pracy w celu udzielania dodatkowej pomocy, wyjaśnień;
- zajęcia w ramach zespołu dydaktyczno-wyrównawczego, gdzie szczególnie u młodszych dzieci należy oprócz wyjaśniania bieżących zagadnień programowych usprawniać funkcje poznawcze (procesy intelektualne i percepcyjne), (zajęcia dodatkowe są niezbędne, bowiem dziecko z inteligencją niższą niż przeciętna nie jest w stanie opanować tych umiejętności tylko dzięki pracy na lekcji i samodzielnej nauce własnej w domu);
- należy zezwolić na dokończenie w domu niektórych prac wykonywanych na lekcjach;
- dyktanda przeprowadzać indywidualnie w wolniejszym tempie, gdyż dzieci te często nie nadążają za klasą;
- potrzeba większej ilości czasu i powtórzeń na opanowanie materiału.

JĘZYKI OBCE

Symptomy trudności:

- trudności z prawidłową wymową;
- trudności w zapamiętywaniu i/lub odtwarzaniu treści, słówek, zdań;
- trudności w swobodnym wypowiedzaniu się na określony temat;
- trudności w poprawnym czytaniu i pisaniu;

- problemy z gramatyką.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- zmniejszanie ilości słówek do zapamiętania;
- pozostawianie większej ilości czasu na ich przyswojenie;
- odpytywanie po uprzedzeniu, kiedy i z czego dokładnie uczeń będzie pytany;
- wymagania w wypowiedzianiu się na określony temat ograniczyć do kilku krótkich, prostych zdań.

MATEMATYKA, FIZYKA, CHEMIA

Symptomy trudności:

- trudności z wykonywaniem bardziej złożonych działań;
- trudność z pamięciowym przyswajaniem i/lub odtwarzaniem z pamięci wyuczonych treści (np. tabliczka mnożenia, skomplikowane wzory, układy równań);
- problem z rozumieniem treści zadań;
- potrzeba większej ilości czasu na zrozumienie i wykonanie zadania.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- częste odwoływanie się do konkretnego (np. graficzne przedstawianie treści zadań), szerokie stosowanie zasady poglądowości);
- omawianie niewielkich partii materiału i o mniejszym stopniu trudności (pamiętając, że obniżenie wymagań nie może zejść poniżej podstawy programowej);
- podawanie poleceń w prostszej formie (dzielenie złożonych treści na proste, bardziej zrozumiałe części);
- wydłużanie czasu na wykonanie zadania;
- podchodzenie do dziecka w trakcie samodzielnej pracy w razie potrzeby udzielenie pomocy, wyjaśnień, mobilizowanie do wysiłku i ukończenia zadania;
- zadawanie do domu tyle, ile dziecko jest w stanie samodzielnie wykonać;
- potrzeba większej ilości czasu i powtórzeń dla przyswojenia danej partii materiału.

GEOGRAFIA, BIOLOGIA, HISTORIA

Symptomy trudności:

- trudność w selekcji i wybraniu najważniejszych treści (tendencja do pamięciowego uczenia się wszystkiego po kolei);
- problem z zapamiętywaniem dat, nazwisk, nazw, miejscowości;
- nieumiejętność przekrojowego wiązania faktów i informacji.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- w związku z dużym problemem w selekcji i wyborze najważniejszych informacji z danego tematu można wypisać kilka podstawowych pytań, na które uczeń powinien znaleźć odpowiedź czytając dany materiał (przy odpytywaniu prosić o udzielenie na nie odpowiedzi). Podobnie postępować przy powtórkach;
- pozostawianie większej ilości czasu na przygotowanie się z danego materiału (dzielenie go na małe części, wyznaczanie czasu na jego zapamiętanie i odpytywanie).

MUZYKA, WYCHOWANIE FIZYCZNE, PLASTYKA, TECHNIKA

Symptomy trudności:

- niezdolność ruchowa i trudności w wykonywaniu niektórych ćwiczeń (potrzeba dłuższego treningu, aby opanować dane ćwiczenie, rzucanie do celu itp.);
- trudności w zrozumieniu zasad i reguł różnych gier;
- obniżony poziom prac plastycznych i technicznych (słabsza własna inwencja twórcza, wyobraźnia);
- trudność w zapisywaniu i odczytywaniu nut.

Sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych:

- zapewnienie większej ilości ćwiczeń, aby uczeń opanował daną sprawność (w razie potrzeby zwolnienie z wykonania ćwiczeń przerastających możliwości ruchowe ucznia);
- wielokrotne tłumaczenie i wyjaśnianie zasad i reguł gier sportowych;
- podpowiadanie tematu pracy plastycznej czy technicznej, częste podchodzenie do ucznia, ukierunkowywanie w działaniu;
- pozwalanie na korzystanie ze śpiewników, wzorów, zapisów nutowych;
- liberalne ocenianie wytworów artystycznych ucznia;
- w ocenianiu zwracanie większej uwagi na wysiłek włożony w wykonanie zadania, niż ostateczny efekt pracy.

3. UCZEŃ Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

Niepełnosprawność intelektualna, to zaburzenie rozwojowe polegające na znacznym obniżeniu ogólnego poziomu funkcjonowania intelektualnego, któremu towarzyszą deficyty w zakresie zachowań adaptacyjnych (w szczególności niezależności i odpowiedzialności).

Nie jest to jednostka chorobowa, lecz zespół objawów towarzyszących wielu chorobom genetycznym (np. zespół Downa), neurologicznym (m.in. mózgowie porażenie dziecięce), metabolicznym, będących następstwem zmian w życiu prenatalnym lub urazów fizycznych doznanych w okresie dzieciństwa. Niepełnosprawność intelektualną można rozpatrywać w dwóch aspektach:

- kliniczno-medycznym - wówczas termin ten oznacza wrodzone lub istniejące od dzieciństwa obniżenie poziomu rozwoju intelektualnego;

- psychologiczno-społeczny - wówczas główny nacisk kładziony jest na społeczny aspekt upośledzenia, na jego konsekwencje dla umiejętności interpersonalnych i samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie (chodzenie do szkoły, pracy, załatwianie spraw formalnych, prowadzenie domu).

Klasyfikacja deficytów intelektualnych

Stopień niepełnosprawności	IQ Wechslera	Poziom intelektualny	Krótką charakterystyka
lekki	69 - 55	10 - 12 rok życia	umiejętności językowe pozwalające na posługiwanie się mową do codziennych potrzeb i podtrzymywania rozmowy. Niezależność w zakresie samoobsługi (jedzenie, mycie, ubieranie się, kontrola zwieraczy). Potencjalna zdolność do pracy, głównie wymagającej praktycznych umiejętności.
umiarkowany	54 - 35	6-9 rok życia	ograniczony zakres rozumienia i posługiwania się mową. Upośledzone funkcjonowanie w zakresie samoobsługi i umiejętności ruchowych. Osoby te potrzebują najczęściej codziennego nadzoru, potrafią jednak wykonywać proste, praktyczne czynności. Są zdolne do nawiązywania kontaktu, porozumiewania się i angażowania w proste społeczne działania.
znaczny	34 - 20	3-6 rok życia	funkcjonowanie podobne jak u osób niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu umiarkowanym. Częściej pojawia się znaczne uszkodzenie aparatu słuchowego, gorszy jest rozwój mowy. Występują inne deficyty wskazujące na istotne uszkodzenie ośrodkowego układu nerwowego.
głęboki	poniżej 20	maks. 3. rok życia	znaczne ograniczenia w porozumiewaniu się, głęboko zaburzone funkcje ruchowe, zmiany neurologiczne, częste są uszkodzenia wzroku i słuchu. Brak zdolności dbania o podstawowe potrzeby życiowe. Wymagany nadzór przy wszystkich podstawowych czynnościach.

Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, **mają możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół, a więc i w szkołach ogólnodostępnych**. Zalecenia co do formy kształcenia zapisane w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego są tylko sugestią. Decyzja o wyborze placówki należy do rodziców ucznia.

Dla tych uczniów - tak jak i dla innych niepełnosprawnych posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego - zespół pracujących z nimi nauczycieli i specjalistów opracowuje indywidualny program edukacyjno - terapeutyczny. Program ten stanowi podstawę indywidualizowania procesu kształcenia i dostosowania go do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz posiadanych predyspozycji psychofizycznych niepełnosprawnego ucznia. Dostosowanie to powinno dotyczyć specyfiki funkcjonowania dziecka tak w sferze poznawczej, jak i emocjonalnej, społecznej oraz fizyczno - ruchowej.

Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim

Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim nie mają fizycznych oznak swojej niepełnosprawności. Posiadają czasem bogaty zasób słownictwa, łatwość w nawiązywaniu kontaktów i wystawiania się w takim stopniu, że w powierzchownych kontaktach trudno zauważyć ich deficyty rozwojowych.

Symptomy trudności:

- A.
- niedokładne, ograniczone, niepełne i nieadekwatne wrażenia, spostrzeżenia i wyobrażenia;

- słabo rozwinięty proces analizy i syntezy w postrzeganiu otaczającego świata. Ograniczona umiejętność różnicowania barw, spostrzegania odrębnych elementów oraz traktowania ich całościowo (szczególne trudności w analizowaniu kształtu oraz materiału, z jakiego wykonany jest przedmiot);
- ograniczona pojemność pamięci, utrudnione zapamiętywanie, szybkie zapominanie, niedokładne odtwarzanie, a także przewaga pamięci mechanicznej nad logiczną (występują przypadki dobrej pamięci fotograficznej).

B.

- skłonność do mechanicznego przyswajania wiedzy;
- uczenie się bez zrozumienia, w wolnym tempie;
- krótko i słaba koncentracja się na treściach trudnych do zrozumienia;
- mniejsza podzielność i ograniczony zakres uwagi;
- uwaga dowolna, dobrze skoncentrowana na materiale konkretnym;

C.

- myślenie ma charakter myślenia konkretno - wyobrażeniowego i sytuacyjnego;
- częste zaburzenie rozwoju mowy (np. wady artykulacyjne: seplenienie, rwanie i.in.);
- mały zasób słownictwa (bogatsze jest słownictwo bierne niż czynne);
- trudności z wypowiedaniem myśli i formułowaniem wypowiedzi;

D.

- zaburzenia w procesach emocjonalno - motywacyjnych odgrywających istotną rolę w przystosowaniu się dziecka do środowiska i w regulacji jego stosunków z otoczeniem:
  - niedorozwój uczuć wyższych,
  - niestałość emocjonalna, niepokój, agresywność, impulsywność, skłonności autystyczne,
  - zmienność w uczuciach i nastrojach - stan emocji szybko się zmienia i przekształca w inne nastroje, niekiedy krańcowo odmienne (radość - głośny śmiech, złość - krzyki, tupanie nogami itp.),
  - wśród emocji negatywnych najczęściej występuje gniew i lęk;
- niedostateczne umiejętności w zakresie:
  - uogólniania i abstrahowania - dobre rozpoznawanie poszczególnych elementów przedmiotów, lecz niedostrzeganie związków i układów złożonych. Kojarzenie na podstawie podobieństwa lub związku przyczynowego,
  - opisów konkretnych - słowa ubogie w treść, zwykle nieadekwatne;
- słaby krytycyzm;
- ograniczona zdolność do samokontroli;
- ubóstwo wnioskowania;
- trudności zapamiętywania;
- mała samodzielność myślenia;
- zwolnione tempo pracy;
- prymitywność sądów;
- małe zainteresowanie aktywnością poznawczą i intelektualną;

- nieprawidłowe kontakty z bliskimi osobami;

E.

- problem z wczuwaniem się w sytuację drugiej osoby. Rzadkie uwzględnianie w swoich zachowaniach potrzeb i życzeń innych ludzi;
- niekiedy nieumiejętność zrozumienia cech osobowości, motywów działania, odczytywania tego, co inna osoba myśli i czuje;
- dokonywanie charakterystyki innych osób z perspektywy własnego dobra;

F.

- zaburzona zdolność właściwego odczytywania sytuacji społecznych, relacji, jakie zachodzą między ludźmi;
- skutek zubożenia słownictwa oraz nieprawidłowości rozwojowych mowy, utrudnione komunikowanie się z otoczeniem - dziecko nie może przekazać wszystkiego, co czuje, myśli i spostrzega, stąd problem z umiejętnością rozwiązywania problemów społecznych;
- rzadkie przewidywanie skutków swoich działań;
- preferowanie prośby jako sposobu rozwiązywania różnych zadań życiowych.

Wśród uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim możemy zauważyć zarówno dzieci zrównoważone, jak i charakteryzujące się wzmożoną pobudliwością. Społecznie aktywne, towarzyskie, łatwo nawiązujące kontakty z innymi, umiejące dbać o swoje sprawy i zaspokajanie swoje potrzeby, jak i społecznie bierne, unikające interakcji społecznych, mające trudności w zaspokajaniu swoich potrzeb.

W związku z deficytami w sferze poznawczej nie pozwalającymi na adekwatną samoocenę dzieci niepełnosprawne intelektualnie w stopniu lekkim spostrzegają siebie zazwyczaj pozytywnie pod każdym względem i bardzo wysoko oceniają swoje możliwości.

Wskazówki do pracy z uczniem:

- postrzeganie konkretnego ucznia bez presji wymogów programowych, z założeniem, że **obowiązująca jest podstawa programowa**, a nie - często bardzo ambitne - wybrane przez nauczycieli programy nauczania;
- zredukowanie do niezbędnego minimum tematyki o wysokim stopniu abstrakcji;
- nauczanie oparte na konkretach, ciągłe odwoływanie się do doświadczenia dziecka - stosowanie metod poglądowych;
  - umożliwianie korzystania z różnorodnych pomocy dydaktycznych (plakaty, plansze, kalkulator, liczmany),
  - wykorzystywanie zasobów multimedialnych, ułatwiających skupienie uwagi,
  - jak najczęstsze korzystanie z modeli, konkretów, okazów, liczmanów, przedmiotów możliwych do bezpośredniego poznania, w drugiej kolejności ze słowa mówionego, zaś najrzadziej z tekstu do przeczytania,
  - przedstawianie zagadnień na konkretnych przykładach odwołujących się do wydarzeń bliskich dziecku podczas omawiania treści o charakterze abstrakcyjnym, wymagających logicznego myślenia;
- stosowanie przystępnych instrukcji wykonania zadania - obrazkowej, obrazkowo - słownej, multimedialnej;

- troska o przystępność języka: instrukcje krótkie, jednoznaczne i zrozumiałe, zwięzłe i precyzyjne komunikaty słowne;
- dokładne instruowanie wstępne, ciągłe dostarczanie wskazówek w trakcie pracy, stosowanie powtórzeń, ograniczanie instrukcji słownych na rzecz słowno-pokazowych, ciągła kontrola działań ucznia;
- ciągłe upewnianie się, czy uczeń rozumie treść zadania;
- stosowanie metod i oddziaływań na ucznia, które spowodują jego rzeczywiste zainteresowanie zadaniem, np. przygotowanie krótkich tekstów do czytania (z wyraźnym oznaczeniem najważniejszych fragmentów) lub treści zadań matematycznych wykorzystujących hobby lub fascynacje dziecka;
- tworzenie map myśli jako sposób notowania treści lekcji;
- opracowanie zindywidualizowanych materiałów pozwalających uczniowi na wielostronne przyswajanie treści edukacyjnych w sposób interesujący i dostosowany do jego preferencji;
- ułatwianie dziecku wykonanie zadania i opanowanie danej umiejętności poprzez dzielenie jej na etapy;
- rozwijanie strategii pamięciowych ucznia oraz kompensowanie braków w tym zakresie (np. nauka tworzenia notatek obrazkowych przedstawiających sekwencje niezbędnych kroków do rozwiązania zadania, określających elementy pracy, którą należy przygotować);
- wykorzystywanie umownych znaków porządkujących pracę na lekcji, np. kolorowe karteczki, symbole (piktogramy), a także możliwe do wykorzystania symboliczne rysunki z systemów zastępczej komunikacji;
- włączanie ucznia do prac na terenie klasy, szkoły - zwłaszcza takich, w których może osiągać sukcesy, jak np. pełnienie różnych dyżurów, wykonywanie prac porządkowych, prace ogrodnicze, prowadzenie hodowli i inne;
- umożliwianie pracy w małych grupach, korzystania ze wsparcia i kompetencji kolegów;
- stosowanie zasady stopniowania trudności - rozpoczynanie od rzeczy prostych;
- praca dydaktyczna, polegająca przede wszystkim na nauczaniu czynnościowym, opartym na działaniu ucznia, jego aktywności, zaangażowaniu, przeżywaniu, odkrywaniu i poznawaniu;
- większy nacisk na ćwiczenia w mówieniu mające zastosowanie w sytuacjach dnia codziennego niż na ćwiczenia w pisaniu;
- niezależnie od etapu kształcenia i poziomu abstrakcji matematycznej wykonywanie czynności konkretnych, wyobrażonych i abstrakcyjnych;
- w odniesieniu do uczniów w młodszym wieku szkolnym położenie dużego nacisku na dostarczanie im jak największej ilości doświadczeń z zakresu manipulowania przedmiotami, porównywania, przeliczania konkretów, orientacji w przestrzeni w celu ułatwienia nabywania umiejętności matematycznych;
- ukazywanie związku między wiedzą nabywaną podczas zajęć, a jej praktycznym wykorzystywaniem w różnych sytuacjach życia codziennego;
- stwarzanie sytuacji pozwalających na systematyczne powtarzanie opanowanych umiejętności;
- wydłużenie czasu pracy lub skracanie zadań do niezbędnych elementów;
- przygotowywanie dla ucznia sprawdzianów o niższym stopniu trudności, akcentujących umiejętności praktyczne;
- zindywidualizowanie sposobu i kryteriów oceniania ucznia;
- zwracanie głównej uwagi na postęp, a nie wyłącznie efekty;
- branie pod uwagę możliwości ucznia, jego ograniczeń, zainteresowań, właściwego dla niego tempa pracy;
- wzmacnianie u ucznia poczucia własnej wartości w czasie zajęć w grupie i indywidualnych rozmów.

Dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną (niepełnosprawność intelektualna w stopniu umiarkowanym i znacznym) odznaczają się poważnymi uszkodzeniami centralnego układu nerwowego.

Symptomy trudności:

- mowa agramatyczna, często bełkotliwa i niewyraźna;
- słownictwo ubogie;
- zachowanie cechuje sugestywność;
- w myśleniu występują duże utrudnienia w przyswajaniu pojęć abstrakcyjnych, a także w rozumieniu stosunków logicznych;
- rozwój poznawczy na poziomie przedoperacyjnym;
- wolne spostrzeganie, dostrzeganie mniejszej ilości elementów;
- błędne ujmowanie powiązania i stosunków między przedmiotami;
- spowolnienie myślenia;
- trudności w różnicowaniu spostrzeżeń wzrokowych, słuchowych i motorycznych;
- wąski zakres pamięci, a jej trwałość i wierność znikoma;
- emocje charakteryzują się sztywnością oraz małym zróżnicowaniem;
- słabo rozwinięta zdolność do opanowania popędów;
- obniżony poziom uczuć wyższych, związany z brakiem zdolności do rozumienia pojęć abstrakcyjnych;
- przeżycia emocjonalne nie są związane z zainteresowaniami i działalnością poznawczą, ale dotyczą aktualnych doznań ze strony osób i sytuacji życiowych;
- zachowanie cechuje impulsywność i brak przewidywania możliwych jego konsekwencji;
- zadowolenie i uspokojenie powodują u dziecka działania oparte na doborze znanych mu sposobach postępowania, a niezadowolenie i rozdrażnienie zaburzenia lub zmiany znanego porządku;
- powstające bez wyraźnej przyczyny wahania nastroju od stanów podwyższonych (euforia, żartowanie, zaczepki, tzw. lepkość uczuciowa) do obniżonego nastroju (depresja, apatia, melancholia) lub odwrotnie;
- nieadekwatne do bodźca reakcje ochronne i obronne.

Dzieci z głębszą niepełnosprawnością intelektualną odczuwają potrzebę bezpieczeństwa, miłości i potrafią w sposób żywy ujawnić sympatię i potrzebę kontaktów społecznych.

Radzą sobie same w wielu życiowych sytuacjach, takich jak: ubieranie się, rozbieranie, ścielenie łóżek, przygotowywanie posiłków, samodzielne mycie się, robienie drobnych zakupów. Można z nimi uzyskać pozytywne rezultaty rewalidacyjne, jeżeli:

- obdarza się je uwagą, poświęca się im dużo czasu;
- zapewnia się możliwość rozwoju różnych sfer, stosownie do potrzeb;
- ułatwia się kontakty z innymi dziećmi;
- nie ogranicza się samodzielności;
- zaspokaja potrzeby bycia akceptowanym, bezpiecznym, zdolnym do zrobienia czegoś dobrego.

Wskazówki do pracy z uczniem:

Uczeń z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym uczęszczający do szkoły ogólnodostępnej uczestniczy w zajęciach z klasą realizując kształcenie na podstawie IPET.

Organizacja jego nauczania oparta jest na odrębnej podstawie programowej (podstawa programowa kształcenia ogólnego dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym), jak i odrębnym ramowym planie nauczania (ramowy plan nauczania dla szkoły specjalnej dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym). Nauczyciel prowadzący zajęcia w klasie **realizuje więc równolegle dwie podstawy programowe związane z dwoma ramowymi planami nauczania.**

Przykładowo, uczeń z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym nie realizuje zajęć informatycznych, ale w nich uczestniczy z całą klasą i realizuje treści z zajęć go obowiązujących (np. rozwijających komunikowanie się).

Uczeń jest "przypisany" do konkretnej klasy, wobec czego w dzienniku lekcyjnym odnotowuje się jego obecność na zajęciach edukacyjnych.

W związku z tym, że w dzienniku nie ma miejsca na dodatkowe wpisy odzwierciedlające, co dziecko robiło danego dnia, to zazwyczaj dołącza się do niego dodatkowy dziennik (np. do zajęć pozalekcyjnych) lub po prostu zwykły zeszyt i tam dokonuje się odpowiednich zapisów.

Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym otrzymują wyłącznie oceny opisowe na wszystkich etapach kształcenia, zarówno z zachowania jak i zajęć edukacyjnych.

Celem edukacji ucznia z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym jest:

- budowanie jego tożsamości;
- rozwijanie autonomii i poczucia godności;
- wdrażanie do funkcjonowania społecznego;
- wdrażanie do rozumienia i przestrzegania norm społecznych, a w szczególności wyposażenie go w takie umiejętności i wiadomości, które pozwolą mu na korzystanie - na miarę indywidualnych możliwości - z jego wolności i praw człowieka, a także pozwolą mu na postrzeganie siebie jako niezależnej osoby.

Ważne jest aby uczeń:

- mógł porozumiewać się z otoczeniem w najpełniejszy sposób, werbalnie lub pozawerbalnie z wykorzystaniem znanych sposobów porozumiewania się (także wspomagających i alternatywnych metod komunikacji - AAC);
- zdobył maksymalną samodzielność w zakresie zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych;
- był zaradny w życiu codziennym, adekwatnie do indywidualnego poziomu sprawności i umiejętności oraz miał poczucie godności własnej i decydowania o sobie;
- mógł uczestniczyć w różnych formach życia społecznego na równi z innymi członkami danej zbiorowości, znając i przestrzegając ogólnie przyjęte normy współżycia, zachowując prawo do swojej indywidualności;
- rozumiał na miarę swoich możliwości otaczające go zjawiska społeczne i przyrodnicze;
- mógł nabywać umiejętności i uczyć się czynności, przydatnych w przyszłym dorosłym życiu;

- posiadał rzeczywisty obraz samego siebie w oparciu o pozytywne poczucie własnej wartości oraz umiejętność dostrzegania swoich mocnych i słabych stron.

Ramowy plan nauczania dla szkoły podstawowej dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym

Lp.	Obowiązkowe zajęcia edukacyjne	Tygodniowy wymiar godzin w klasie								Razem w ośmioletnim okresie nauczania
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
1	Funkcjonowanie osobiste i społeczne	4	5	5	6	6	6	7	7	46
2	Zajęcia rozwijające komunikowanie się	2	2	2	2	2	2	2	2	16
3	Zajęcia rozwijające kreatywność	10	10	10	12	13	13	14	14	96
4	Wychowanie fizyczne	3	3	3	4	4	4	4	4	29
Razem		19	20	20	24	24	25	27	27	187
Godziny do dyspozycji dyrektora szkoły		5								5
Ogółem		192								
Religia/etyka		wymiar godzin zajęć religii lub etyki określają przepisy wydane na podstawie art. 12 ust. 2 ustawy o systemie oświaty								
Dodatkowe zajęcia edukacyjne		dodatkowe zajęcia edukacyjne są realizowane w przypadku przyznania przez organ prowadzący szkołę godzin na realizację tych zajęć, zgodnie z § 3 ust. 1 pkt 2 i 3 rozporządzenia								
Język migowy		zajęcia języka migowego są realizowane w przypadku przyznania przez organ prowadzący szkołę godzin na realizację tych zajęć, zgodnie z § 3 ust. 1 pkt 2 i 3 rozporządzenia								
Zajęcia z zakresu pomocy psychologiczno - pedagogicznej		zajęcia z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej są realizowane zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 5 ustawy – Prawo oświatowe.								
<p>W przypadku uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, w tym uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi, jeżeli jedną z niepełnosprawności jest niepełnosprawność intelektualna w stopniu umiarkowanym lub znacznym, uczęszczających do szkoły podstawowej ogólnodostępnej, oddziału integracyjnego w szkole podstawowej ogólnodostępnej lub szkoły podstawowej integracyjnej minimalny tygodniowy wymiar godzin zajęć rewalidacyjnych, w każdym roku szkolnym, wynosi po 2 godziny na ucznia.</p>										

Treści nauczania mają charakter otwarty. Nauczyciel ma prawo wyboru, w tym zawężania lub poszerzania ich zakresu.

I. Ja.

1. Budowanie własnej tożsamości.

2. Jedzenie.
3. Ubieranie się.
4. Higiena osobista.
5. Potrzeby fizjologiczne.
6. Sygnalizowanie samopoczucia.

II. Ja i otoczenie.

1. Ja - członek rodziny.
2. Ja - uczeń.
3. Ja - w rozmowie.
4. Ja - członek społeczności lokalnej.
5. Ja - członek społeczeństwa.
6. Ja i przyroda.
7. Moje zdrowie.
8. Ja w chorobie.
9. Ja jako konsument.
10. Ja w świecie techniki.
11. Ja w świecie technologii informacyjnej.
12. Ja w bezpiecznym świecie.
13. Ja w świecie kultury i rozrywki.
14. Mój czas wolny.
15. Będę dorosły.

III. To, co mi pomaga.

1. Czynniki środowiskowe (leki, rodzina, środowisko znajomych, przyjaciół, pomoce i urządzenia wspomagające funkcjonowanie komunikacji itp.). Wdrażanie do właściwego korzystania z zaopatrzenia ortopedycznego i oprzyrządowania ułatwiającego funkcjonowanie (okulary, aparaty słuchowe, kule, trójnogi, balkoniki, wózki inwalidzkie, ortezy, kaski itp.).
2. Działania nauczycieli i specjalistów wspierające ucznia w zakresie:
  - rozwijania komunikacji;
  - rozpoznawania emocji i radzenia sobie z nimi;
  - doskonalenia motoryki małej;
  - doskonalenia motoryki dużej;
  - doskonalenia przetwarzania zmysłowego;
  - rozwijania samodzielności;
  - usprawniania procesów poznawczych (uwaga, spostrzeganie, pamięć, myślenie);
  - rozbudzania i podtrzymywania motywacji do różnych działań;
  - rozwijania i podtrzymywania zainteresowań;
  - rozwijania i doskonalenia technik szkolnych (czytania, pisanie, liczenia).

Szczegółowa tematyka, zawarta jest w załączniku 3 do podstawy programowej kształcenia ogólnego dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym w szkołach podstawowych.

Zasady pracy z uczniami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym:

- realizowanie funkcji dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych w sposób integralny;
- dostosowanie celów, form i metod pracy do specyfiki indywidualnych potrzeb dziecka według zasad opisanych przez współczesne teorie nauczania oraz w oparciu o doświadczenia nauczycieli praktyków;
- nauczanie i wychowanie całościowe, sytuacyjne, zintegrowane, oparte na wielozmysłowym poznawaniu otaczającej rzeczywistości;
- priorytetowe traktowanie rozwijania kompetencji osobistych, komunikacyjnych i społecznych dziecka, które pozwolą na przyszłe - w miarę samodzielne, godne i wartościowe życie w dorosłości, w maksymalnej integracji z innymi członkami społeczeństwa;
- dostosowane wszelkich podejmowanych działań do możliwości psychofizycznych ucznia;
- wspieranie aktywności ucznia i jego uczestnictwa w różnych zajęciach i czynnościach;
- uwzględnianie indywidualnego tempa rozwoju, kompetencji komunikacyjnych, zainteresowań, uzdolnień i mocne strony ucznia;
- elastyczne planowanie zajęć dostosowanych do aktualnego stanu emocjonalnego i zainteresowań ucznia (możliwe jest czasowe uczestniczenie ucznia w zajęciach innego zespołu klasowego lub w zajęciach rewalidacyjnych);
- dostosowanie czasu zajęć i przerw do możliwości i potrzeb ucznia;
- wzmacnianie pozytywnie wszystkich, nawet niewielkich postępów. Brak postępów nie powinien podlegać wartościowaniu negatywnemu;
- zapewnienie uczniowi możliwości włączenia się w życie społeczności lokalnej oraz integracji społecznej z rówieśnikami;
- taka organizacja działalności szkoły, która wspierałaby aktywność ucznia i likwidowała bariery utrudniające jego funkcjonowanie oraz przygotowywała środowisko lokalne do przyjęcia i zaakceptowania ucznia i udzielania mu wsparcia;
- ścisła współpraca z rodziną ucznia, włączanie jej w działalność prowadzoną na terenie szkoły, a także, w miarę możliwości, kontynuacja przez rodziców niektórych elementów tej działalności w domu ucznia i wspólna realizacja priorytetowych celów w edukacji ich dziecka.

Uczniowie niepełnosprawni intelektualnie w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym w szkole ogólnodostępnej

	Uczeń z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim	Uczeń z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym
Realizacja podstawy programowej	Na każdym etapie edukacji taka sama podstawa programowa kształcenia ogólnego jak dla uczniów z normą intelektualną . Nauczyciele mają jednak obowiązek indywidualizować proces kształcenia w formach i metodach, dostosowując je do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz posiadanych predyspozycji psychofizycznych ucznia. Konieczne może się również okazać dostosowanie treści wymagań. Należy jednak pamiętać, że	Odrębna podstawa programowa kształcenia ogólnego, określona w załączniku nr 3 (podstawa programowa kształcenia ogólnego dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym w szkołach podstawowych).

	obniżenie kryteriów jakościowych nie może zejść poniżej wymagań określonych podstawą programową.	
Ramowy plan nauczania	Taki sam jak dla uczniów w normie intelektualnej.	Odrębny ramowy plan nauczania określony w załączniku nr 2 (ramowy plan nauczania dla szkoły podstawowej specjalnej dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym).
Drugi język obcy nowożytny	Uczeń może (a więc, nie musi) - na wniosek rodzica lub jego samego, o ile jest pełnoletni - uczyć się drugiego języka obcego nowożytnego. Jeżeli się go nie uczy, uczęszcza na zajęcia z techniki.	Nie ma w podstawie programowej.
Oceny	Zgodne ze szkolną skalą ocen.	Na wszystkich etapach kształcenia, wyłącznie oceny opisowe - zarówno z zachowania jak i zajęć edukacyjnych.
Egzamin ósmoklasisty	Komunikat CKE w sprawie dostosowań będzie opublikowany do 10 września 2018 roku. Można jednak przypuszczać, że nie nastąpią tu jakieś istotne zmiany i uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim będą mieli dostosowany arkusz i wydłużony czasu pracy.	Nie przystępuje do egzaminu.
Świadectwa szkolne	Takie same świadectwa jak dla pozostałych uczniów. Na arkuszach ocen uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim nad tabelą w części dotyczącej wyników klasyfikacji w danym roku szkolnym umieszcza się adnotację "uczeń/uczennica realizował(a) program nauczania dostosowany do indywidualnych możliwości i potrzeb na podstawie orzeczenia wydanego przez zespół orzekający działający w .....", wpisując nazwę poradni psychologiczno-pedagogicznej, w której działa zespół, który wydał orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.	W klasach I - III, takie same wzory świadectwa jak dla pozostałych uczniów. W klasach wyższych, inne wzory świadectw.

Uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim

Dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, organizowane są **zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze** na podstawie orzeczenia poradni psychologiczno -pedagogicznej o potrzebie takich zajęć. Zajęcia te organizuje się dla dzieci i młodzieży od początku roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym kończą 3 lata, do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym kończą 25 lat.

Udział w zajęciach jest spełnianiem obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki.

Główne cele zajęć:

- wspomaganie rozwoju;
- rozwijanie zainteresowania otoczeniem;
- rozwijanie samodzielności w funkcjonowaniu w codziennym życiu.

W systemie oświaty jednostkami organizacyjnymi powołanymi do prowadzenia zajęć rewalidacyjno - wychowawczych są:

- ośrodki rewalidacyjno-wychowawcze;
- przedszkola, w tym przedszkola specjalne;
- szkoły, w tym szkoły specjalne.

Zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze mogą być także organizowane **w domu rodzinnym dziecka** lub w następujących jednostkach organizacyjnych nienależących do systemu oświaty:

- placówkach opiekuńczo-wychowawczych;
- domach pomocy społecznej;
- podmiotach leczniczych.

W takiej sytuacji na wniosek kierowników wymienionych podmiotów lub rodziców (prawnych opiekunów), udział w zajęciach zapewnia jednostka samorządu terytorialnego, do której zadań własnych należy zakładanie i prowadzenie odpowiednio przedszkola specjalnego lub szkoły specjalnej. Jest to jednostka właściwa ze względu na siedzibę lub miejsce położenia danego podmiotu albo miejsce zamieszkania rodziców (prawnych opiekunów).

W przypadku zajęć organizowanych w przedszkolu, w tym przedszkolu specjalnym, lub szkole, w tym szkole specjalnej, **zajęcia organizuje się** odpowiednio w przedszkolu lub szkole położonej **najbliżej miejsca zamieszkania lub pobytu dzieci i młodzieży**.

Zajęcia w wymienionych podmiotach oraz w domu rodzinnym **organizuje dyrektor jednostki systemu oświaty** (przedszkola, szkoły, ośrodka), który zapewnia nauczycieli do prowadzenia tych zajęć. Zajęcia te są uwzględniane w danym roku szkolnym w arkuszu organizacji jednostki systemu oświaty.

Zajęcia prowadzone są przez nauczycieli którzy:

- ukończyli studia wyższe lub zakład kształcenia nauczycieli, w zakresie nadającym kwalifikacje do pracy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością intelektualną, na poziomie wymaganym do zajmowania stanowiska nauczyciela w danym typie szkoły lub rodzaju placówki, lub
- mają kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska nauczyciela w danym typie szkoły lub rodzaju placówki, a ponadto ukończyli studia podyplomowe, zakład kształcenia nauczycieli lub kurs kwalifikacyjny, w zakresie nadającym kwalifikacje do pracy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością intelektualną.

Opiekę niezbędną w czasie prowadzenia zajęć sprawuje **pomoc nauczyciela**, z wyjątkiem zajęć prowadzonych w domu rodzinnym, gdzie opiekę taką zapewniają rodzice.

Zajęcia prowadzone są w formie indywidualnej lub zespołowej (grupy 2 - 4 osobowe). Organizuje się je we współpracy z rodzicami. Zajęć zespołowych nie organizuje się w domach rodzinnych.

Godzina zajęć trwa 60 minut. Minimalny ich wymiar wynosi:

- zajęcia zespołowe - 20 godzin tygodniowo, nie więcej niż 6 godzin dziennie;
- zajęcia indywidualne - 10 godzin tygodniowo, nie więcej niż 4 godziny dziennie.

Dzienny czas trwania zajęć ustala organizujący je dyrektor jednostki systemu oświaty, we współpracy z rodzicami, uwzględniając indywidualne potrzeby i możliwości psychofizyczne uczestnika zajęć.

Zajęcia w szczególności obejmują:

- naukę nawiązywania kontaktów w sposób odpowiedni do potrzeb i możliwości uczestnika zajęć;

- kształtowanie sposobu komunikowania się z otoczeniem na poziomie odpowiadającym indywidualnym możliwościom uczestnika zajęć;
- usprawnianie ruchowe i psychoruchowe w zakresie dużej i małej motoryki, wyrabianie orientacji w schemacie własnego ciała i orientacji przestrzennej;
- wdrażanie do osiągania optymalnego poziomu samodzielności w podstawowych sferach życia;
- rozwijanie zainteresowania otoczeniem, wielozmysłowe poznawanie otoczenia, naukę rozumienia zachodzących w nim zjawisk, kształtowanie umiejętności funkcjonowania w otoczeniu;
- kształtowanie umiejętności współżycia w grupie;
- naukę celowego działania dostosowanego do wieku, możliwości i zainteresowań uczestnika zajęć oraz przejawianej przez niego aktywności.

Dla każdego uczestnika zajęć opracowuje się indywidualny program, zawierający w szczególności:

- cele zajęć;
- metody i formy pracy;
- zakres współpracy z rodzicami - uczestnikami zajęć.

Program ten przygotowywany jest na podstawie diagnozy oraz zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych, oraz obserwacji funkcjonowania uczestnika zajęć, przez prowadzących je nauczycieli we współpracy z psychologiem oraz - w zależności od potrzeb - z innymi specjalistami pracującymi z dziećmi i młodzieżą.

Dokumentacja zajęć obejmuje:

- orzeczenie o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych;
- dziennik zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla każdego zespołu lub dziennik indywidualnych zajęć rewalidacyjno - wychowawczych dla każdego uczestnika zajęć;
- zeszyt obserwacji.

Zeszyt obserwacji jest prowadzony odrębnie dla każdego uczestnika zajęć przez nauczycieli prowadzących z nim zajęcia.

Zawiera on informacje dotyczące:

- zmian w zakresie dużej motoryki (postawa, lokomocja, koordynacja ruchów);
- zmian w zakresie małej motoryki (koordynacja ruchów rąk, koordynacja wzrokowo-ruchowa, manipulacja);
- podejmowania aktywności własnej (niekierowanej);
- koncentracji uwagi podczas aktywności spontanicznej (w zabawie, podczas wykonywania zadania), w tym czasu tej koncentracji;
- współdziałania w różnych sytuacjach, w tym czasu tego współdziałania;
- opanowywania nowych umiejętności (tempo, trwałość, stopień trudności);
- dominującego nastroju i emocji;
- gotowości do kontaktów (rodzaje i kierunek kontaktów);
- umiejętności w zakresie samoobsługi;
- udziału w czynnościach porządkowych;
- zachowań trudnych (opis zachowań trudnych i sytuacji, w których występują te zachowania, reakcje nauczyciela na zachowania trudne, zmiany w zachowaniu);

- sposobów komunikowania się;
- innych istotnych zachowań.

Nie rzadziej niż dwa razy w roku, nauczyciele prowadzący zajęcia, dokonują okresowej oceny funkcjonowania ich uczestnika. Podstawą oceny jest dokumentacja, w tym program indywidualny zajęć. Na podstawie tejże oceny dokonuje się - w razie potrzeby - jego modyfikacji.

4. UCZEŃ Z AUTYZMEM

Autyzm, to zaburzenie rozwoju, którego objawy występują w trzech głównych obszarach (tzw. triada autystyczna):

- komunikacja;
- interakcje społeczne;
- stereotypowe wzorce zachowania, zainteresowania i aktywności.

Symptomy, trudności:

Komunikacja

A. Niewerbalna:

- unikanie kontaktu wzrokowego podczas rozmowy;
- używanie mimiki twarzy niedostosowanej do wypowiedzi;
- problemy z odczytywaniem mimiki twarzy, tonu głosu, gestów rozmówcy;
- wykonywanie ograniczonych gestów w celach komunikacyjnych np. wskazywanie lodówki w celu otrzymania ulubionego przysmaku;
- bardzo uboga ekspresja emocjonalna poprzez mimikę;
- widoczny brak spontaniczności w gestykulacji;
- nieprawidłowa postawa, niezręczność ruchowa, przyjmowanie specyficznych póz ciała, ekscentryczny sposób;
- poruszania się np. chodzenie jedynie na palcach.

B. Werbalna:

- ograniczona zdolności inicjowania i podtrzymywania konwersacji;
- nietypowy ton głosu lub nietypowy rytm mowy np. wymawianie każdego zdania jak pytania;
- uporczywie powtarzanie tego samego słowa lub zdania (echolalia);
- wielokrotnie powtarzane pytania (pytania perseweracyjne);
- nieużywanie słów "ja", "moje" w odniesieniu do siebie. Mówienie o sobie w 3 osobie np. "Marek chce pić", zamiast "ja chcę pić";
- nie uwzględnianie w mowie form, odmiany wyrazów (agramatyzmy);
- wypowiedzi sprawiające wrażenie nieadekwatnych;
- trudność w komunikowaniu potrzeb lub pragnień;

- bardzo dosłownym rozumienie wypowiedzi - braku rozumienia metafor, dowcipów.

Interakcje społeczne

- brak zainteresowania otoczeniem i osobami (zamknięcie we własnym świecie),nieumiejętność inicjowania kontaktu;
- brak zdolności do tworzenia więzi emocjonalnych, a więc np. stosownych do wieku związków przyjacielskich z rówieśnikami;
- problemy w rozumieniu uczuć lub mówieniu o uczuciach;
- nieumiejętność odczytywania czyichś myśli, intencji, emocji, w tym bezsłownych sygnałów niezadowolenia;
- nieumiejętność przewidywania, co ludzie mogą zrobić, powiedzieć w określonej sytuacji;
- brak spontanicznego cieszenia się i dzielenia się własnymi sukcesami z innymi osobami;
- nie angażowanie się w zabawy grupowe, nie wchodzenie w role, nie naśladowanie, nie używanie zabawek w kreatywny sposób, brak wyobraźni i zabawy "na niby";
- dziecko nie lubi być dotykane, trzymane na rękach lub przytulane;
- skupianie się na detalach , a nie na całości sytuacji;
- nieumiejętność uczenia się na własnych błędach;
- nieumiejętność zastosowania w szerszym kontekście zapamiętanych reguł;
- nieumiejętność uogólnia zasad sytuacji podobnych - nie ma podobnych, są nowe
- nie rozumienie odstępstw od panujących zasad;
- komunikowanie swoich potrzeb, sprzeciwu często w sposób niezrozumiały.

Stereotypowe wzorce zachowania, zainteresowania i aktywności

- przywiązywanie się do stałego, powtarzalnego planu dnia, bardzo emocjonalne reakcje na jakiegokolwiek zmiany w najbliższym otoczeniu,np. panika i płacz, podczas przemeblowania lub konieczności pójścia do szkoły o innej godzinie niż zwykle;
- obsesyjne układanie przedmiotów w określonym porządku;
- silne przywiązanie do przedmiotów pełniących funkcje talizmanów;
- specyficzne zainteresowania, pogłębianie wiedzy na jakiś konkretny, często bardzo wąski i specjalistyczny temat często związaną z cyframi i symbolami np. zapamiętywanie i recytowanie rozkładu jazdy tramwaju;
- spędzanie czasu na układaniu zabawek w specyficzny sposób, obserwowaniu poruszających się przedmiotów np. wentylator, pralka lub koncentracja się na konkretnej części przedmiotu (np. koło samochodu zabawki);
- wielokrotne powtarzanie ruchów takich jak trzepotanie rękoma na wysokości oczu, kręcenie się wokół własnej osi, monotonne kołysanie się, podskakiwanie, wyginanie palców (tzw. stereotypie ruchowe lub autostymulacje).

Wskazówki do pracy z uczniem:

A.

- zminimalizowanie lub całkowite wyeliminowanie elementów rozpraszających;
- posadzenie ucznia blisko nauczyciela;

- zachowanie schematu pracy i stałości działań edukacyjnych (np. zajmowanie tej samej ławki lub stolika podczas zajęć);
- opracowanie planu codziennych zajęć i każdorazowe zapoznanie z nim ucznia;
- wcześniejsze informowanie o zmianach np. w rozkładzie zajęć lekcyjnych, uprzedzanie o zastępstwach na lekcjach, wyjściach, wizytach nowych osób. Informowanie, w jaki sposób trzeba się zachować w nowej sytuacji;
- wyraźne zaznaczanie końca określonej aktywności, zabawy, zadania, zanim przejdzie się do następnych;

B.

- kierowanie poleceń indywidualnie do dziecka. Zwracanie się do niego po imieniu. Właściwe używanie zaimków osobowych Ja i Ty;
- podczas rozmowy używanie prostego i jednoznacznego języka;
- wyjaśnianie metafor i przenośni, wyrazów bliskoznacznych, żartów lub dowcipów użytych podczas prowadzenia lekcji;
- popieranie informacji słownej gestami, mimiką;

C.

- uzupełnianie rysunkiem, zdjęciem, filmem lub modelem przekazywanych podczas lekcji treści abstrakcyjnych;
- w razie potrzeby wydłużanie czasu przeznaczzonego na wykonywanie poszczególnych zadań i prac pisemnych;
- dzielenie trudniejszego lub dłuższego zadania na kilka części;
- sprawdzanie zrozumienia czytanego tekstu poprzez zadawanie dodatkowych pytań: Co się wydarzyło? Gdzie? Kiedy? Dlaczego? itp.;
- dostosowywanie pomocy dydaktycznych i treści zadań do zainteresowań ucznia (np. obliczanie różnicy czasu na podstawie rozkładów jazdy);
- wykorzystywanie wąskich i fachowej wiedzy ucznia podczas prowadzenia lekcji;
- na lekcjach wychowania fizycznego unikanie aktywności ruchowej związanej z rywalizacją. Dbanie o losowe przydzielanie do grup (dzieci autystyczne są mniej sprawne i niezgrabne ruchowo, a dodatkowo mają problemy z graniem zespołowym, co sprawia, że są pomijane lub niechętnie wybierane);

D.

- w sytuacji wzburzenia lub zdenerwowania umożliwienie pobytu w spokojnym, cichym miejscu np. bibliotece, gabinecie pedagoga;
- ignorowanie i nie reagowanie na zachowania prowokacyjne (np. płacz, plucie, krzyk). Dziecko powinno wykonać wyznaczone zadanie pomimo takich zachowań;
- częste przypominanie o normach i zasadach funkcjonowania społecznego oraz chwalenie i nagradzanie za ich przestrzeganie;
- nie zadawanie pytań "dlaczego to zrobiłeś", ale opisywanie co nam się nie podoba w zachowaniu, czego oczekujemy i nazwanie emocji;
- opracowanie sposobów radzenia sobie z emocjami w kategorii akceptowane - nieakceptowane.

5. UCZEŃ Z ZESPOŁEM ASPERGERA

Zespół Aspergera to zaburzenie rozwojowe mieszczące się w autystycznym spektrum. Czasami określa się je jako "wysoko funkcjonujący autyzm" podkreślając, że dziecko z ZA zachowuje się bardzo podobnie do autystycznego, tyle że potrafi komunikować się dość swobodnie, a inne sfery, które są zaburzone, nie dezorganizują jego życia i funkcjonowania tak bardzo jak ma to miejsce w autyzmie.

W związku z tym, że granice zespołu Aspergera są bardzo nieostre, jedni eksperci twierdzą, że powinien być on klasyfikowany osobno, inni są temu przeciwni twierdząc, że główne problemy w ZA są takie same jak w autyzmie, jedyną różnicą jest tylko natężenie ich występowania.

Punktem wspólnym dla bardzo zróżnicowanej grupy osób z zespołem Aspergera jest występowanie zaburzeń w zakresie: komunikacji społecznej, wzorców zachowań, a także trudność w akceptowaniu zmian, obsesyjne zainteresowania, brak elastyczności, sztywność oraz schematyczność w działaniu.

Symptomy trudności:

Zaburzenia komunikacyjne

- nieumiejętność komunikowania się w sposób niewerbalny: językiem ciała, tonem głosu i gestem przy braku opóźnienia w rozwoju mowy, a czasem wyjątkowo dobrym jej rozwoju;
- widoczne ograniczenia w zakresie zdolności do inicjowania i/lub podtrzymywania rozmowy, monotony, mentorski sposób mówienia - nie występuje typowa "melodyka" wypowiedzi;
- dosłowne, literalne rozumienie i używanie języka, upośledzona zdolność rozumienia ironii i innych elementów "podtekstu" obecnych w komunikacji;
- bardzo bogate niekiedy słownictwo, nieidące w parze ze zrozumieniem wypowiedzi, częste czytanie bez zrozumienia treści;
- perfekcjonizm wypowiedzi - posługiwanie się językiem literackim, staranne dobieranie słów (takich, których znaczenia sam uczeń czasem nie rozumie), używanie "kwiecistego języka" nawet podczas luźnej rozmowy z rówieśnikami. Sprawianie przez to wrażenie osoby przemądrzałej;
- wypowiadanie się sloganami, charakterystycznymi sformułowaniami zaczerpniętymi z ulubionego filmu czy reklamy;
- używanie słów wymyślonych przez siebie (neologizmów), z myślą, że lepiej określają one to, o co chodzi;
- nie zwracanie uwagi na to, czy rozmówca w danym momencie słucha. Po prostu uczeń z ZA co musi powiedzieć to co chce, bez względu na kontekst społeczny;
- zaburzenia prozodii - nie nadawanie wypowiedziom barwy i tonu. Mowa monotonna - jakby pozbawiona emocji, nadmiernie przyspieszona bądź zwolniona, nieakcentująca końca zdania czy zdania pytającego;
- wypowiedzi arytmiczne, przerywane, z nieprawidłową intonacją, często wykrzywane lub mówione po cichu;
- zaburzenia kompetencji dialogowych - nieumiejętność odczytywania mimiki twarzy i gestów ciała rozmówcy
- zasypywanie nawet nowo poznanej osoby wieloma pytaniami lub opowiadanie bez końca o swoich potrzebach, pasjach, zainteresowaniach, nawet gdy rozmówca próbuje zmienić temat;
- podczas rozmowy stwarzanie wrażenie jakby nie był zainteresowany tym co mówi jego rozmówca (np. obraca się do tyłu, wykonuje inne czynności, nie nawiązuje kontaktu wzrokowego). Bywa w związku z tym odbierany jako

arogant. Czasem pojawia się małomówność i zamknięcie w sobie. Osoba, która mu się zwierza, nie może liczyć na wsparcie czy radę, ponieważ sprawy emocjonalne i związane z empatią nie są dla niego zrozumiałe. Może być z tego względu odbierany jako egoistyczny, narcystyczny, wpatrzony w siebie. nadmiernie konkretne rozumienie języka - problemy z rozumieniem kontekstów i podtekstów. Na pytanie "czy masz ołówek?" (w podtekście, czy możesz go pożyczyć) odpowie, że ma, nie rozumiejąc intencji pytającego. mówienie dokładnie tego co się myśli - nie przebieganie w słowach mogące uchodzić za grubiaństwo (np. "ale pani przytyła po wakacjach!")

Zaburzenia rozwoju społecznego

- trudności w inicjowaniu i podejmowaniu udanych interakcji rówieśniczych. nieumiejętność nawiązywania znajomości czy zainicjowania rozmowy - cierpienie z tego powodu;
- nadmierna ufność, łatwowierność, naiwność – łatwa ofiara żartów innych dzieci;
- brak wylewności i odwzajemniania emocji;
- trudności z rozpoznawaniem zarówno swoich, jak i cudzych stanów emocjonalnych; niezdolność do uczuciowego utożsamiania się z inną osobą;
- nadmierny infantylizm, lub przeciwnie zbytnia - zazwyczaj pozorna - dojrzałość związana na przykład z pedantyczną mową, specyficznymi i bardzo wąskimi zainteresowaniami;
- koncentrowanie się przede wszystkim na sobie i swoich sprawach;
- trudności z przestrzeganiem dystansu fizycznego i nadmierna nachalność lub przeciwnie – nieśmiałość i wycofywanie się;
- problematyczne zachowania związane z agresją wobec innych i/lub siebie. Mogą manifestować się pewne cechy nadpobudliwości, impulsywności, wpadania w podobne stany, jakie obserwuje się u osób z ADHD;
- może pojawiać się agresja w stosunku do rówieśników i dorosłych, spowodowana zazwyczaj frustracją, gniewem i zdawaniem sobie sprawy z własnej odmienności. Szczególną uwagę należy zwrócić na autoagresję (zanieczyszczanie się, samookaleczenia, uderzanie głową o ściany czy podłogę lub rozdrapywanie małych ranek na ciele). W starszym wieku dominuje autoagresja werbalna, czyli obciążanie się winą, obrzucanie wyzwiskami, z planowaniem samobójstw włącznie.

Niekontrolowane, specyficzne zachowania i współruchy

- dziwne zachowania, tzw. współruchy np. ruchy rąk i nóg;
- mimiczne czy złożone manieryzmy ruchowe całego ciała.

Dość specyficzny wygląd zewnętrzny

- ekscentryczny, niechlujny ubiór;
- nie przywiązywanie wagi do mody;
- trudności z utrzymywaniem higieny osobistej (mycie się może być dla ucznia z ZA zabiegiem na tyle nieprzyjemnym, że aż bolesnym);
- niezgrabność ruchowa, zaburzenia koordynacji, wady postawy, duża gibkość, wiotkość ciała, albo wzmożone napięcie mięśniowe.

Wskazówki do pracy z uczniem:

A.

- zachowywanie schematu pracy na lekcjach i stałości działań (np. zajmowanie tej samej ławki lub stolika podczas zajęć);
- trzymanie się tego, co jest przewidziane do realizacji. W sytuacji zmiany w planach konieczne jest uspokojenie, wyciszenie i pełne rzetelne uprzedzenie ucznia o planowanych zmianach. Zmiany muszą być wprowadzane uważnie i planowo, ale nie powinno się ich eliminować;
- sukcesywne (nie jednorazowo) zapoznawanie ucznia z planem budynku szkolnego - indywidualne oprowadzanie po szkole i wyjaśnianie przeznaczenia pomieszczeń: świetlicy, biblioteki, szatni);
- eliminowanie bodźców rozpraszających (wzrokowych, słuchowych);
- zwrócenie uwagi (diagnoza) na możliwą nadwrażliwość ucznia na niektóre bodźce i odpowiednie reagowanie (np. nadwrażliwość słuchowa - niżanie tonu głosu podczas rozmowy, wzrokowa - tworzenie stonowanych dekoracji w klasie itp.);
- kierowanie poleceń indywidualnie do ucznia, zwracanie się do niego po imieniu;
- robienie przerw między wypowiedzianymi zdaniem, tak by dać uczniowi możliwość ich przetworzenia;
- powtarzanie polecenia, sprawdzanie stopnia jego zrozumienia;
- zachęcanie ucznia, by w razie potrzeby prosił o powtórzenie, uproszczenie czy zapisanie polecenia;
- nie przekazywanie zbyt wielu informacji, a gdy chodzi o polecenia, to wystarczy jedno, co da pewność jego wykonania przez ucznia (dla pewności, można poprosić, aby opisał je własnymi słowami);
- w razie potrzeby dyskretne zapisywanie (w dużym skrócie i jasnej formie) poleceń dla ucznia (do wykonania w danym dniu) w notesie, który ma na ławce. Jeżeli nie potrafi jeszcze czytać, to warto wprowadzić piktogramy, czyli kolorowe ilustracje przedstawiające czynności do wykonania w danym dniu;
- sprawdzanie zrozumienia czytanego tekstu poprzez zadawanie dodatkowych pytań: Co się wydarzyło? Gdzie? Kiedy? Dlaczego? itp.;
- używanie krótkich zdań, prostego i jednoznacznego języka - podawanie jasnych instrukcji;
- przedstawianie nowych pojęć lub materiału abstrakcyjnego w sposób możliwie najbardziej konkretny, popieranie ich tekstem pisany, obrazem, ilustracją, filmem;
- uwzględnianie deficytów w zakresie rozumienia niedosłownych wypowiedzi, ironii, metafor, słów i wyrażen wieloznacznych. Wyjaśnianie ich za pomocą obrazów albo przeciwieństw np. przyjaźń - wrogość;
- organizowanie zajęć związanych z wyjaśnianiem znaczenia niektórych słów, przysłów, powiedzeń czy metafor;
- w razie potrzeby wydłużanie czasu przeznaczonego na wykonywanie poszczególnych zadań i prac pisemnych;
- dzielenie zadania na wieloetapowe krótsze części;
- zadawanie krótszych prac domowych w sytuacji, gdy rodzice zgłaszają, że nauka w domu trwa godzinami;
- w miarę możliwości sprawdzanie wiedzy ucznia w formie przez niego preferowanej (np. zamiast śpiewać piosenkę może powiedzieć jej tekst);
- dostosowanie pomocy dydaktycznych i zadań do zainteresowań ucznia (np. obliczanie różnicy czasu na podstawie rozkładu jazdy autobusów);
- wykorzystywanie wąskiej i fachowej wiedzy oraz zainteresowań ucznia podczas prowadzenia lekcji;
- umożliwianie uczniowi - w określonych sytuacjach, a nie zawsze, kiedy ma na to ochotę - mówienia o swoich pasjach i zainteresowaniach;
- na lekcjach wychowania fizycznego unikanie aktywności ruchowej związanej z rywalizacją. Zwalnianie uczniów (z nadwrażliwością słuchową) z ćwiczeń, którym towarzyszy duży hałas. Dbanie o losowe przydzielanie do grup

(dzieci z ZA są mniej sprawne i niezgrabne ruchowo oraz mają problemy z graniem zespołowym, co sprawia, że są pomijane lub niechętnie wybierane do grupy zawodników) ;

- z powodu impulsywności i problemów w czekaniu na swoją kolej odpytywanie ucznia w pierwszej kolejności;
- nie zakładanie, że uczeń nie słucha i nie uczestniczy w toku lekcyjnym jeżeli nie nawiązuje kontaktu wzrokowego, czy też siedzi bokiem do nauczyciela;
- niektóre dzieci dotknięte tym zaburzeniem potrzebują dokładnej instrukcji dotyczącej poszczególnych czynności dnia codziennego, aby podolać wszystkim obowiązkom, dlatego należy przygotowywać dla nich szczegółowo opisany schemat postępowania, np. w przypadku spędzania przerw międzylekcyjnych. Taka instrukcja powinna wisieć w ustalonym z dzieckiem miejscu w klasie, a jej podpunkty brzmieć mniej więcej tak:

1. gdy usłyszysz dzwonek, nie wychodź od razu z klasy;
2. upewnij się, że nauczycielka skończyła mówić i pozwoliła wychodzić;
3. czekaj tak długo, aż usłyszysz, że możesz już wstać;
4. wstań i wyjdź na korytarz;
5. spaceruj po korytarzu powoli;
6. podejdź do kolegi z klasy i zacznij rozmawiać z nim. O czym? Wybierz: o twoich ulubionych pociągach, o przeczytanej lekturze, o kolegach z klasy;
7. podejdź do nauczycielki i zacznij rozmawiać z nią. O czym? Wybierz: o uczniach twojej klasy, o trudnym zadaniu matematycznym, o twoim zachowaniu w trakcie lekcji;
8. nie zrażaj się, kiedy rozmowa nie powiedzie się tak jakbyś tego chciał;
9. wróć do klasy, wyciągnij z tornistra kanapkę i zjedz ją;
10. wyjdź z powrotem na korytarz;
11. gdy usłyszysz dzwonek, kieruj się powoli do swojej klasy;
12. zajmij swoje miejsce;
13. przygotuj książki i przybory do kolejnej lekcji;
14. słuchaj uważnie tego, co mówi nauczycielka;

Im prościej, krócej i jaśniej będą kierowane uwagi do dziecka z ZA, tym większe prawdopodobieństwo, że je usłyszysz, zrozumie i wykona polecenia.

B.

- dostrzeganie, nazywanie i chwalenie wszelkich zachowań empatycznych i współczujących;
- po każdym konflikcie, który wybuchł pomiędzy dzieckiem z ZA a innym uczniem, tłumaczenie, co czuje on sam, obrażony kolega i co czuje nauczyciel w tej sytuacji. Sprawdzanie, czy uczeń to zrozumiał;
- otoczenie ucznia dyskretną opieką, gdyż może się on stać łatwym obiektem zaczepek, prowokacji czy nawet chuligańskich wybryków ze strony rówieśników, gdy ten obrazi ich lub użyje przypadkiem niecenzuralnego słowa;
- praca nad poprawą u ucznia zachowań nieakceptowanych przez otoczenie;
- wyjaśnianie, jaką reakcję emocjonalną u odbiorców mogą wywołać niektóre wypowiedzi (np. do koleżanki "ale masz krzywe zęby");
- staranie o to, aby uczeń zawsze miał z kim wykonywać zadania grupowe i asymilował się ze środowiskiem w każdej sytuacji: na lekcji, w trakcie przerwy, przebierania się w szatni, w bibliotece, na stołówce czy w czasie wycieczki klasowej

- uczenie alternatywnych sposobów rozładowywania złości i agresji;
- prowadzenie treningu komunikacji społecznej, zarówno bezpośredniej, czyli naukę komunikowania się z rówieśnikiem, jak i pośredniej, tj. za pomocą listu, telefonu czy Internetu;
- uczenie zachowań właściwych i pożądaných dla danej sytuacji społecznej, czyli na przykład tego, jak zachować się w teatrze, kinie, muzeum, u lekarza w sklepie;
- rozwijanie umiejętności rozumienia innych ludzi, siebie i sytuacji społecznych oraz norm i wzorów interpersonalnych i kulturowych;
- ćwiczenie umiejętności społecznych, czyli: zawierania znajomości, słuchania, pytania, odmawiania, inicjowania rozmowy, dyskusowania, reagowania na krytykę i jej wypowiedzania, radzenia sobie z uczuciami i ich wyrażania, np. gniewu i rozczarowania, jak również mówienia komplementów.

Mocne strony uczniów z zespołem Aspergera :

- mają dobrą pamięć wzrokową, a używanie pomocy wizualnych (np. zdjęć, modeli itp.) przykuwa ich uwagę i pozwala lepiej przyswoić materiał;
- świetnie zapamiętują fakty i wydarzenia (jeśli tylko temat zainteresuje ich w stopniu umożliwiającym koncentrację uwagi);
- posiadają umiejętności analityczne;
- mogą przejawiać uzdolnienia matematyczne (choć nie jest prawdą, że wszystkie osoby z ZA świetnie liczą);
- badania pokazują, że osoby z ZA mogą być bardzo twórcze, zwłaszcza w zakresie oryginalności proponowanych rozwiązań (nie myślą szablonowo, co sprzyja tworzeniu nowatorskich rozwiązań).

6. UCZEŃ SŁABOSŁYSZĄCY

Uczeń słabosłyszący, to dziecko, które ma pozostałości słuchu wystarczające do skutecznego odbierania informacji językowych za pomocą słuchu, najczęściej przy użyciu aparatu słuchowego. Nie ma związku przyczynowego między osłabieniem słuchu a inteligencją dziecka.

Symptomy trudności:

- dziecko sprawia wrażenie nie uważającego lub śniącego na jawie, może nie słyszeć instrukcji nauczyciela;
- jest niechętny angażowaniu się w działania klasowe, obawia się porażki, ponieważ ma kłopoty z rozumieniem;
- może reagować niewłaściwie w sytuacjach zabawowych (nie rozumie zasad gry lub intencji innych osób)
- reaguje nietypowo na ustne instrukcje;
- może mieć zaburzenia mowy, mały zasób słów i pojęć;
- słabo czyta;
- często myli głoski dźwięczne i bezdźwięczne, nie różnicuje głosek z trzech szeregów s-z-c-dz, sz-ż-cz-dź, ś-ź-ć-dź (np. zamiast "z" dziecko może napisać każdą inną literę s,ż,sz);
- zamienia i gubi litery, pomija części wyrazów, myli końcówki - co powoduje zmianę treści znaczenia wyrazów, czasem pisze bezsensowne zlepki liter - w przypadku niezrozumienia ich znaczenia;

- duże trudności sprawia dziecku poprawna pisownia, opanowanie gramatyki, składni i ćwiczenia stylistyczne;
- nie jest on w stanie samodzielnie czytać i zrozumieć treści obszernych lektur szkolnych.

Wskazówki do pracy z uczniem:

- zapewnić dobre oświetlenie klasy oraz miejsce dla dziecka w pierwszej ławce w rzędzie od okna. Uczeń będąc blisko nauczyciela (od 0,5 do 1.5 m), którego twarz jest dobrze oświetlona, może słuchać jego wypowiedzi i jednocześnie odczytywać mowę z ust. Należy też, umożliwić dziecku odwracanie się w kierunku innych kolegów odpowiadających na lekcji co ułatwi lepsze zrozumienie ich wypowiedzi;
- nauczyciel mówiąc do całej klasy, powinien stać w pobliżu dziecka zwrócony twarzą w jego stronę - nie powinien chodzić po klasie, czy być odwrócony twarzą do tablicy, to utrudnia dziecku odczytywanie mowy z jego ust;
- należy mówić do dziecka wyraźnie używając normalnego głosu i intonacji, unikać gwałtownych ruchów głową czy nadmiernej gestykulacji;
- trzeba zadbać o spokój i ciszę w klasie, eliminować zbędny hałas m.in. zamykać okna przy ruchliwej ulicy, unikać szeleszczenia kartkami papieru, szurania krzesłami, to utrudnia dziecku rozumienie poleceń nauczyciela i wypowiedzi innych uczniów, powoduje też większe zmęczenie. Takie zakłócenia stanowią również problem dla uczniów z aparatami słuchowymi, ponieważ są wzmacniane przez aparat;
- nauczyciel winien upewnić się czy polecenia kierowane do całej klasy są właściwie rozumiane przez dziecko niedosłyszające. W przypadku trudności zapewnić mu dodatkowe wyjaśnienia, sformułować inaczej polecenie, używając prostego, znanego dziecku słownictwa. Można też wskazać jak to polecenie wykonuje jego kolega siedzący w ławce;
- dziecko z wadą słuchu ma trudności z równoczesnym wykonywaniem kilku czynności w tym samym czasie, nie jest w stanie słuchać nauczyciela - co wymaga obserwacji jego twarzy - jednocześnie otworzyć książkę na odpowiedniej stronie i odnaleźć wskazane ćwiczenie. Często więc nie nadąża za tempem pracy pozostałych uczniów w klasie;
- dziecko niedosłyszające powinno siedzieć w ławce ze zdolnym uczniem, zrównoważonym emocjonalnie, który chętnie dodatkowo będzie pomagał mu np. szybciej otworzy książkę, wskaże ćwiczenie, pozwoli przepisać notatkę z zeszytu itp.;
- w czasie lekcji wskazane jest używanie jak najczęściej pomocy wizualnych i tablicy (m.in. zapisanie nowego tematu, nowych i ważniejszych słów, dat na lekcji historii itp.);
- można przygotować uczniowi z niedosłuchem plan pracy na piśmie opisujący zagadnienia poruszane w wykładzie lub poprosić innych uczniów w klasie, aby robili notatki z kopią i udostępniali je koledze;
- konieczne jest aktywizowanie dziecka do rozmowy poprzez zadawanie prostych pytań, podtrzymywanie jego odpowiedzi przez dopowiadanie pojedynczych słów, umowne gesty, mimiką twarzy;
- nauczyciel podczas lekcji powinien często zwracać się do dziecka niesłyszającego, zadawać pytania – ale nie dlatego, aby oceniać jego wypowiedzi, ale by zmobilizować go do lepszej koncentracji uwagi i ułatwić mu lepsze zrozumienie tematu;
- z uwagi na wolne tempo czytania, dziecko potrzebuje więcej czasu na przeczytanie całej książki, dlatego z pomocą rodziców czyta całą lekturę lub tylko wskazany rozdział. Dla ułatwienia zrozumienia treści nauczyciel może podać pytania pomocnicze, na które dziecko powinno przygotować odpowiedzi – czytając wcześniej lekturę;
- dziecko czytając lekturę, krótkie opowiadanie – może założyć swój słowniczek niezrozumiałych zwrotów;
- pisanie ze słuchu jest najtrudniejszą formą pisania, a szczególnie dla dziecka z zaburzonym słuchem i nieprawidłową wymową, dlatego też należy stosować ćwiczenia w pisaniu ze słuchu tylko wyrazów lub zdań,

wcześniej z dzieckiem utrwalonych, w oparciu o znane mu słownictwo. Jeżeli pisanie ze słuchu sprawia dziecku niedosłyszającemu duże trudności można je zastąpić inną formą ćwiczeń w pisaniu.

Mogą to być ćwiczenia polegające na:

- układaniu zdania z podanej rozsypanki wyrazowej do treści obrazka;
- przepisywaniu zdań z uzupełnieniem "luk" odpowiednimi wyrazami;
- porządkowaniu loteryjki gramatyczno - ortograficznej z utrwaleniem znanych zasad pisowni i zwrotów gramatycznych - dobieraniem odpowiednich wyrazów, uwzględniając ich rodzaj, osobę, liczbę;
- przy ocenie prac pisemnych dziecka nie należy uwzględniać błędów wynikających z niedosłuchu, one nie powinny obniżyć ogólnej oceny pracy. Błędy mogą stanowić dla nauczyciela podstawę, do podjęcia z dzieckiem dalszej pracy samokształceniowej i korekcyjnej oraz ukierunkowania rodziców do dalszej pracy w domu. Błędy w pisowni należy oceniać opisowo, udzielając dziecku wskazówek do sposobu ich poprawienia;
- uczeń niedosłyszający jest w stanie opanować konieczne i podstawowe wiadomości zawarte w programie nauczania ale wymaga to od niego znacznie więcej czasu i wkładu pracy, w porównaniu z uczniem słyszącym. Przy ocenie osiągnięć ucznia z wadą słuchu należy szczególnie doceniać własną aktywność i wkład pracy ucznia, a także jego stosunek do obowiązków szkolnych (systematyczność, obowiązkowość, dokładność).

7. UCZEŃ SŁABOWIDZĄCY

U dzieci słabowidzących niepełnosprawność w zakresie widzenia oznacza osłabienie wzroku, które nawet przy użyciu szkieł korekcyjnych wpływa negatywnie na ich osiągnięcia szkolne.

Symptomy trudności:

- niechęć do pracy wzrokowej, drażliwość;
- skrócony czas koncentracji uwagi, męczliwość;
- problemy z wychwytywaniem i dostrzeganiem istotnych bodźców wzrokowych;
- zaburzona orientacja i wyobrażenia przestrzenne;
- brak trwałej pamięci wzrokowej;
- zaburzone postrzeganie relacji przestrzeni i głębi;
- mylenie liter o podobnych kształtach;
- mylenie wyrazów o podobnej strukturze;
- przestawianie liter;
- nieprawidłowa technika czytania;
- brak rozumienia tekstu w całości;
- wolniejsze tempo czytania związane z problemami w spostrzeganiu całego wyrazu, zdania;
- problemy z rozumieniem tekstu (konieczność koncentracji na postrzeganiu kształtu poszczególnych liter);
- możliwe trudności w pisaniu z uwagi na obniżoną sprawność spostrzegania i zakłóconą koordynację wzrokowo - ruchową;
- możliwe popełnianie wielu błędów: przestawianie, mylenie, opuszczanie liter, błędy ortograficzne, złe rozplanowanie stron w zeszytach;

- problemy z czytaniem obszernych tekstów, działań matematycznych, map;
- problemy z właściwym postrzeganiem i zapamiętywaniem figur geometrycznych;
- trudności w nawiązywaniu kontaktów, nieśmiałość, zaniżona samoocena.

Wskazówki do pracy z uczniem:

- właściwe umiejscowienie dziecka w klasie:
  - zapobiegające odbłaskowi pojawiającemu się w pobliżu okna,
  - zapewniające właściwe oświetlenie oraz widoczność,
  - umożliwiające dogodny dostęp do tablicy (możliwość łatwego podejścia, gdy uczeń nie rozpoznaje pisma ze swojego miejsca);
- ograniczanie wszelkich błyszczących powierzchni o niepożądanym odbłasku;
- unikanie podczas zapisów na tablicy innych kolorów kredy niż biały i żółty;
- zachęcanie ucznia do korzystania z przyborów pisarskich o ciemnej, równomiernej kresce;
- zezwalanie na odpisywanie od sąsiada z ławki podczas przepisywania tekstu;
- udostępnianie tekstów (np. testów sprawdzających wiedzę) w wersji powiększonej;
- podawanie modeli i przedmiotów do obejrzenia z bliska;
- zwracanie uwagi na szybką męczliwość dziecka związaną ze zużyciem większej energii na patrzenie i interpretację informacji uzyskanych drogą wzrokową (wydłużanie czasu na wykonanie określonych zadań);
- umożliwienie dziecku korzystania z kaset z nagraniami lektur szkolnych;
- w geometrii, technice, wprowadzanie uproszczonych konstrukcji z ograniczoną do koniecznych liczbą linii pomocniczych;
- umożliwienie uczniowi wykonywania konstrukcji geometrycznych na kartkach większego formatu;
- dodatkowe omawianie i objaśnianie zadań z treścią, którym dla lepszego zrozumienia towarzyszą odpowiednie rysunki czy ilustracje;
- korzystanie z map o mniejszej ilości szczegółów;
- przy demonstracji map, plansz i tablic z rysunkami, diagramami, schematami i tabelami zwracanie uwagi na ich czytelność, tzn. czy są one odpowiedniej wielkości, narysowane odpowiedniej grubości liniami, z odpowiednim kontrastem barwnym i kontrastem w stosunku do tła;
- ograniczenie wymagań w zakresie kaligraficznym;
- częste zadawanie pytania- "co widzisz?", w celu sprawdzenia i uzupełnienia słownego trafności doznań wzrokowych;
- słowne objaśnianie wszystkiego co ma zrobić uczeń, aby w pełni mógł uczestniczyć w zajęciach.

8. UCZEŃ Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ RUCHOWĄ

Niepełnosprawność ruchowa to wszelkie zaburzenia funkcjonowania narządu ruchu, które mogą być wywołane m.in. uszkodzeniami lub zaburzeniami czynności układu nerwowego, chorobami uwarunkowanymi genetycznie, stanami pourazowymi, wadami wrodzonymi lub innymi przyczynami, których konsekwencją jest ograniczenie sprawności

ruchowej.

Schorzenia najczęściej powodujące u dzieci niepełnosprawność ruchową to:

- mózgowie porażenie dziecięce;
- dystrofia postępująca mięśni;
- przepuklina oponowo-rdzeniową;
- skrzywienie boczne kręgosłupa;
- inne, w tym: wrodzona sztywność stawów, choroby nerwowo-mięśniowe (w tym rdzeniowy zanik mięśni, neuropatie, miopatie), fakomatoza, kolagenoza, nowotwory kości, martwica kości, miastenia, osteoporoza, polineuropatia, porażenie splotu ramiennego, wady stóp, wodogłowie, wrodzona łamliwość kości, oraz amputacje wstępujące na skutek urazów i wypadków.

Niepełnosprawność ruchowa zwykle ogranicza nie tylko możliwości lokomocyjne i manipulacyjne dziecka, ale także jego doświadczenia poznawcze, kontakty społeczne i możliwości samorealizacji w różnych dziedzinach. Trudności edukacyjne dziecka z niepełnosprawnością ruchową zależą od rodzaju dysfunkcji, jej stopnia oraz czasu wystąpienia.

Najczęstsze symptomy trudności:

- ograniczenie, a czasami nawet całkowity brak samodzielnej aktywności ruchowej;
- ograniczone możliwości poznania schematu ciała i rozumienia pojęć określających stosunki przestrzenne oraz umiejętności oceny odległości i przemieszczania się w przestrzeni;
- problemy z przyjęciem i utrzymaniem, zwłaszcza przez dłuższy czas, prawidłowej pozycji dobranej do rodzaju aktywności, a związku z tym:
  - problemy z koncentracją na wykonywanym zadaniu,
  - zaburzenie obserwacji czynności nauczyciela i prezentowanych przez niego pokazów,
  - szybka męczliwość;
- trudności z prawidłowym chwytem uniemożliwiające utrzymanie przyboru do pisania/rysowania, przewracanie kartek w książce lub zeszytach ćwiczeń, manipulowanie przedmiotami;
- osłabiona kontrola wykonywanych ruchów precyzyjnych utrudniająca naukę czytania i pisania, zdobywania doświadczeń przedmatematycznych, rozumienia i wnioskowania na materiale obrazkowym/graficznym;
- ruchy mimowolne czy synkinezyje (współruchy) znacznie ograniczające nabywanie podstawowych technik szkolnych (czytania, pisania i liczenia), a potem biegle posługiwanie się nimi na kolejnych etapach edukacji;
- słabsza pamięć ruchowa oraz trudność w prawidłowym odtworzeniu pokazanego ruchu (szczególnie skomplikowanych sekwencji ruchowych w odpowiedniej kolejności), co utrudnia naśladowanie i samodzielne planowanie ruchu;
- znacznie wydłużone w czasie wykonywanie czynności ruchowych powodujące problemy z nadążaniem z wykonaniem poleceń w czasie zbliżonym do pozostałych uczniów w klasie;
- obniżona koncentracja uwagi np. z powodu trudności z utrzymaniem właściwej pozycji;
- niekiedy zachowania agresywne i buntownicze, niska lub zbyt wysoka (nieadekwatna) samoocena, trudności w relacjach społecznych, zaburzenia komunikacyjne, obniżenie nastroju czy występowanie lęków o własne zdrowie i przyszłość.

Wskazówki do pracy z uczniem:

- zniesienie barier architektonicznych (w szkole ogólnodostępnej możemy jedynie mówić o ich ograniczeniu);
- dostosowanie miejsca pracy m.in. tak, aby uczeń mógł przyjąć niemęczącą, prawidłową pozycję siedzącą;
- dostosowanie i zmodyfikowanie pomocy szkolnych tak, by uczeń mógł z nich w pełni korzystać;
- oferowanie dziecku na zajęciach lekcyjnych gotowych formatek wykresów, tabel oraz modeli tak, aby mogło je ono same wypełnić, bez konieczności rozrysowywania całego schematu;
- jeśli uczeń ze znaczną niepełnosprawnością ruchową ma szczególne trudności z realizacją standardów wymagań związanych z umiejętnościami wykonawczymi, to część tych umiejętności powinna być przełożona z formy "potrafi wykonać" na "wie, jak wykonać";
- zachęcania dziecka do podejmowania częstych interakcji społecznych i zawierania przyjaźni;
- dawania okazji do wykazywania się samodzielnością;
- budowanie adekwatnej samooceny i realistycznych aspiracji.

9. UCZEŃ Z AFAZJĄ

Afazja, to zaburzenie polegające na niemożności rozumienia mowy, albo na niemożności wyrażania słowami myśli, pomimo prawidłowego aparatu wykonawczego. Afazji często towarzyszą problemy z czytaniem i pisanem, ponieważ są to umiejętności związane z mową.

Generalnie można wyróżnić dwa zasadnicze rodzaje afazji:

- afazję ruchową (motoryczną);
- afazję czuciową (sensoryczną).

Można spotkać się z wieloma innymi sposobami kategoryzacji afazji jak np. podział wg T. H. Weisenburga, K. E. McBride;

- afazja ruchowa - przewaga zaburzeń mówienia;
- afazja czuciowa - przewaga zaburzeń rozumienia;
- afazja mieszana - ruchowo-czuciowa;
- afazja nominalna - przewaga problemów z nazywaniem i odnajdywaniem słów;
- afazja totalna - całkowita niezdolność mówienia i rozumienia.

Wydaje się jednak, że dla pragmatyki pracy nauczyciela nie ma to kluczowego znaczenia.

Afazja ruchowa (ten typ afazji upoważnia do uzyskania przez ucznia orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego)

Zasadniczym zaburzeniem jest tu **nie wykształcenie lub zanik mowy spontanicznej, przy z reguły dobrym jej rozumieniu**. Mówiąc najprościej nie ma umiejętności zużytkowania obwodowych narządów mowy do tworzenia słów.

Dziecko z afazją ruchową mówi mało i powoli, a w ciężkich postaciach mowa ogranicza się u niego do powtarzania z różną modulacją (monofazja) jednego lub kilku słów. W postaciach lżejszych zasób wypowiedzianych słów jest większy, ale składanie z nich zdań odbywa się z dużym wysiłkiem.

Dziecko popełnia podczas mówienia liczne błędy, a ponieważ zdaje sobie z nich sprawę, często bywa w związku z tym zakłopotane i usiłuje je poprawiać.

Symptomy trudności:

- ubogie słownictwo;
- szybkie zapominanie wypowiedzianych słów i zdań;

- trudności z powtarzaniem usłyszanych słów i zdań;
- trudności w nazywaniu przedmiotów - stosowanie opisu funkcjonalnego lub nazw zastępczych;
- zamiany sąsiednich głosek, opuszczanie dodawanie i przestawianie ich (parafazje głoskowe);
- wtrącanie błędnych słów (parafazje słowne);
- tworzenie niewłaściwych form gramatyczna (agramatyzmy);
- błędy składniowe;
- dzielenie słów na sylaby;
- ciche przygotowywanie się do wypowiedzi;
- wypowiedzi nadmiernie krótkie;
- uproszczanie budowy zdań przez np. opuszczanie przyimków i niezmienianie końcówek rzeczowników (styl depeszowy albo styl telegraficzny);
- zaburzenia "melodii" mowy (monotonne wypowiedzi, sylabizowanie, nieprawidłowy akcent w słowie lub niewłaściwa intonacja zdania);
- poprawianie swoich wypowiedzi;
- problemy z wyliczaniem we właściwej kolejności np. dni tygodni, miesiące, liczb.

Zaburzeniom mowy mogą towarzyszyć:

- ogólna niesprawność motoryczna;
- współwystępowanie zaburzeń koordynacji ruchowej oraz orientacji wzrokowo - przestrzennej;
- problemy w kontaktach z rówieśnikami;
- zaburzenia emocjonalne;
- zaburzenia zachowania;
- nadpobudliwość ruchowa;
- brak koncentracji uwagi.

Wskazówki do pracy z uczniem:

- jak najwcześniejsze wprowadzanie czytania - jeśli występują trudności metodą sylabową, wówczas zalecane jest czytanie globalne;
- podczas zaznajamiania z obrazem graficznym liter, można wykorzystywać dodatkowo polski alfabet palcowy (daktylografia);
- umożliwianie wielozmysłowego poznawania treści słów, łączenie słów/nazw z konkretnymi zabawkami, przedmiotami lub obrazkami;
- zezwalanie na jak najczęstsze wyrażanie się;
- motywowanie (nie zmuszanie) do wyrażania się;
- stwarzanie spokojnej atmosfery w trakcie wypowiedzi ustnych;
- nie spieszenie - wydłużanie czasu odpowiedzi ustnej;
- uwzględnianie problemów z wymową i artykulacją w czasie wypowiedzi;
- akceptowanie gestów, min, których dziecko używa w celach komunikacyjnych;
- umożliwianie uzupełniania wypowiedzi ustnej zapisem;
- nie wymagania odpowiadania pełnym zdaniem;
- wspieranie podczas redagowania wypowiedzi ustnych (np. podpowiadanie brakujących słów);

- aranżowanie udziału dziecka w dyskusjach grupowych;
- podpieranie wiadomości podawane słuchowo danymi wzrokowymi;
- formułowanie krótkich instrukcji, w postaci konkretnych pytań lub poleceń. Powtarzanie ich w razie potrzeby;
- pomaganie w odczytywaniu podczas lekcji poleceń i instrukcji;
- w procesie nauczania języka obcego stosowanie metod indywidualnych. Ograniczanie podawanych form językowych (różnica między brzmieniem słowa, a jego zapisem). Ograniczanie ilość materiału (mniej słownictwa). Całkowite dostosowanie form klasówek i sprawdzianów do możliwości ucznia oraz stosowanie indywidualnych kryteriów oceny
- ustawiczne utrwalanie i wielokrotne wykorzystywanie - poprzez stwarzanie odpowiednich sytuacji komunikacyjnych - zdobytych przez dziecko umiejętności werbalnych;
- zauważanie i nagradzanie wszelkich form aktywności słownej lub bezsłownej zmierzającej do nawiązania przez dziecko kontaktu z otoczeniem.

Afazja czuciowa

Zasadniczym zaburzeniem jest tu **trudność w rozumieniu mowy**. W postaciach lżejszych dziecko rozumie sens przekazu dopiero po kilkakrotnym powtórzeniu. W postaciach cięższych chwytą sens niektórych słów, ale nie rozumie znaczenia całego zdania. Może też występować całkowity brak rozumienia przekazu, jakby dziecko słuchało nie swojego ojczystego języka, lecz zupełnie mu nieznanego.

Przy tym typie afazji dziecko - w odróżnieniu od dziecka z afazją ruchową - na ogół nie zdaje sobie sprawy z błędów, które popełnia podczas mówienia.

Symptomy trudności:

- gadatliwość - mowa niepoprawna, ale płynna i obfita - często trudna do opanowania (logorea);
- zamiany sąsiednich głosek, opuszczanie, dodawanie i przestawianie ich (parafazje głoskowe);
- wtrącanie błędnych słów (parafazje słowne);
- tworzenie niewłaściwych form gramatyczna (agramatyzmy);
- bezsensowne odpowiedzi na pytania - mechanicznie powtarzane;
- łączenie zgłosek w dziwaczne, pozbawione sensu neologizmy;
- niezrozumiała mowa robiąca wrażenie obcego języka (tzw. afazja żargonowa);
- trudności w zakresie powtarzania oraz pisma pod dyktando, przy zachowaniu pisma samodzielnego.

Objawy wtórne:

- zaburzenia analizy i syntezy słuchowej;
- zaburzenia zachowania;
- zaburzenia emocjonalne - lęki, nadwrażliwość i nadmierna nieśmiałość;
- nadpobudliwość ruchowa;
- zaburzenia uwagi;

Wskazówki do pracy z uczniem:

- podczas mówienia do klasy, utrzymywanie z dzieckiem kontaktu wzrokowego;

- wydawanie prostych poleceń, pozostawianie dziecku czasu na przetworzenie usłyszanego komunikatu;
- upewnianie się, czy dziecko zrozumiało polecenie, w razie konieczności powtarzanie go;
- zadawanie jasno sformułowanych pytań, wymagających jednoznacznej odpowiedzi;
- przygotowywanie dla dziecka notatek, które są konkretne i napisane prostym językiem lub ksero z zaznaczonymi najważniejszymi treściami;
- stosowanie podczas lekcji materiałów poglądowych - nowe wiadomości podawane tylko w formie werbalnej mogą być dla dziecka niezrozumiałe.